

Ю. МИКИТИН

**МЕДІАЦІЯ
У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ:
ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

КИЇВ 2006

Ю. І. МИКИТИН

**МЕДІАЦІЯ
У КРИМІНАЛЬНИХ
СПРАВАХ:
деякі правові аспекти**

Київ 2006

Видання даної брошури стало можливим за фінансової підтримки Європейського Союзу, а також завдяки співпраці нашої організації з проектом “Мережа громадянської дії в Україні” (UCAN), що впроваджується Інститутом сталих спільнот, США, та за підтримки народу Сполучених Штатів Америки, отриманої через Агентство Сполучених Штатів з міжнародного розвитку (USAID).

Думки, висловлені в брошурі, належать виконавцям проекту і не можуть ні за яких обставин вважатись такими, що відображають точку зору Європейського Союзу, погляди USAID, UCAN, або Інституту сталих спільнот.

Микитин Ю. І. Медіація у кримінальних справах: деякі правові аспекти. – К., 2006. – 84 с.

У посібнику розглянуто деякі положення кримінально-процесуального права, висвітлено діяльність суду, прокуратури, правоохоронних органів в аспекті можливості застосування медіації.

Посібник розрахований на медіаторів та координаторів програм відновного правосуддя, а також на широке коло читачів, які цікавляться питаннями відновного правосуддя.

© Ю. І. Микитин, 2006

© БО «Український Центр Порозуміння», 2006

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І.

Кримінально-правові підстави звільнення від відповідальності, призначення покарання та звільнення від покарання та його відбування в аспекті можливості застосування медіації

I.1. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям	7
I.2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим	8
I.3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки	9
I.4. Призначення покарання	10
I.5. Звільнення від відбування покарання	12

РОЗДІЛ ІІ.

Деякі аспекти кримінального процесу України

ІІ.1. Стадії кримінального процесу	18
ІІ.1.1. Порушення кримінальної справи	18
<i>Відмова в порушенні кримінальної справи</i>	20
ІІ.1.2. Досудове слідство	21
<i>Строки досудового слідства</i>	22
<i>Пред'явлення обвинувачення</i>	23
<i>Зупинення досудового слідства</i>	24
<i>Закінчення досудового слідства</i>	24
<i>Підстави для закриття справи</i>	25
<i>Дії прокурора у справах, які надійшли до нього від слідчого щодо направлення в суд для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності</i>	27
<i>Оскарження дій слідчого</i>	28
ІІ.1.3. Попередній розгляд справи суддею	28
ІІ.1.4. Судовий розгляд	30
<i>Постановлення вироку</i>	33
ІІ.1.5. Проведення в апеляційній інстанції	35

Розділ I

II.1.6. Виконання вироку, ухвали і постанови суду (судді)	.37
<i>Можливий вплив застосування медіації на стадії виконання вироку та зняття судимості</i>	.37
<i>Провадження в касаційній інстанції</i>	.39
<i>Перегляд судових рішень у порядку виключного провадження</i>	.40
II.2. Підслідність і підсудність кримінальних справ	.41
<i>Підсудність справ військовим судам</i>	.45
<i>Передача справи з одного суду до іншого</i>	.45
II.3. Цивільний позов у кримінальному процесі	.45

РОЗДІЛ III.

Суд та правоохоронні органи: можливе застосування медіації

III.1. Система судів України	.51
III.1.1. Суди загальної юрисдикції	.51
<i>Види місцевих судів</i>	.51
<i>Види апеляційних судів</i>	.52
<i>Верховний Суд України</i>	.53
III.2. Організація роботи суду	.54
<i>Місцеві суди</i>	.54
<i>Апеляційні суди</i>	.56
III.3. Правовий статус правоохоронних органів	.58
III.3. 1. Прокуратура	.58
<i>Система прокуратури</i>	.62
<i>Організація роботи прокуратури</i>	.63
<i>Прокурорське реагування</i>	.64
III.3.2. Органи внутрішніх справ	.65
<i>Кримінальна міліція у справах неповнолітніх</i>	.69
<i>Органи і служби у справах неповнолітніх</i>	.71
III.3.3. Органи виконання покарань	.73

РОЗДІЛ IV.

Основні вимоги та правовий статус договорів, що укладаються за результатами медіації

Словник юридичних термінів	.80
----------------------------	-----

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ В АСПЕКТІ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ

Кримінальний кодекс України (далі – КК) передбачає, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. На наш погляд, виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів засудженими та іншими особами має бути провідним завданням кримінальної політики нашої держави. Саме медіація має великий потенціал для вирішення цього завдання. Надалі буде проаналізовано інститути звільнення від відповідальності та відбування покарання поруч із можливістю застосування медіації.

Звільнення від реальної кримінальної відповідальності – це звільнення від покарання, тобто від його призначення або відбування. Звільнення від кримінальної відповідальності – це реалізація державою в особі суду свого повноваження, згідно з яким вона відмовляється від державного осуду особи, яка вчинила злочин, а також від покладання на неї обмежень особистого, майнового або іншого характеру, встановлених законом за вчинення цього злочину¹.

Передбачені законом види звільнення від кримінальної відповідальності можуть бути поділені на групи за різними підставами. Так, залежно від того, правом чи обов'язком суду є звільнення особи від кримінальної відповідальності, виділяють два види звільнення: обов'язкове і необов'язкове (факультативне). Факультативне звільнення передбачене, наприклад, ст. 47 Кримінального кодексу (передача на поруки). Це означає, що за наявності підстав, установлених зазначеною статтею, суд має право, але не зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності. В усіх інших випадках вимога закону про звільнення від кримінальної відповідальності є імперативною, тобто такою, що зобов'язує суд звільнити особу від кримінальної відповідальності (наприклад, при дійовому каятті або примиренні з потерпілим).

Звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути безумовним і умовним. Безумовне звільнення означає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності остаточно, безповоротно. Таке звільнення не ставиться в залежність від подальшої поведінки особи після ухвалення рішення про її звільнення. З цього погляду всі види звільнення від кримінальної відповідальності є безумовними, крім одного, а саме: звільнення від кримінальної відповідальності з передачею особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації (ст. 47 КК). У цьому разі особа звільняється від кримінальної відповідальності під умови, що протягом року вона виправдає довіру колективу. У протилежному разі вона може бути притягнута до кримінальної відповідальності за раніше вчинений злочин.

1.1. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ

Відповідно до ст. 45 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, якщо:

- 1) вона вчинила злочин вперше;
- 2) вчинене нею діяння належить до злочинів невеликої тяжкості;
- 3) її посткримінальна поведінка є позитивною і повністю відповідає змісту дійового каяття, яке включає такі обов'язкові елементи, як:
  - а) щире покаяння особи;
  - б) активне сприяння розкриттю злочину;
  - в) повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Якщо злочин вчинено у співучасті, то питання про звільнення від відповідальності у зв'язку з дійовим ка-
яттям вирішується лише щодо того співучасника, який виконав усі зазначені у цій статті вимоги.

1.2. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ

Відповідно до ст. 46 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Саме ця стаття є основою реалізації інституту медіації. Підставою цього виду звільнення від кримінальної відповідальності є сукупність таких умов:

- 1) особа вчинила злочин вперше;
- 2) діяння належить до злочинів невеликої тяжкості (при цьому не вимагається, щоб ними були так звані злочини приватного обвинувачення);
- 3) особа, яка вчинила такий злочин, примирилася з потерпілим;
- 4) вона відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. При цьому не вимагається, щоб суб'єкт, який вчинив злочин, щиро покався і активно сприяв розкриттю злочину.

Відшкодування завданої шкоди згідно зі ст. 46 має бути повне і достатнє. Ці критерії визначаються за взаємною згодою потерпілого та правопорушника. Конкретні форми та механізми відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди сторони кримінальної ситуації визначають самостійно. У разі наявності декількох потерпілих винний може бути звільнений від кримінальної відповідальності (ст. 46) за умови досягнення ним примирення з кожним потерпілим і відшкодуванням кожному із них завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Особливістю передбаченого ст. 46 Кримінального ко-

дексу звільнення від кримінальної відповідальності є те, що для його застосування вимагається не лише позитивна посткримінальна поведінка винного, а й добровільне волевиявлення потерпілого. Якщо заподіяна злочином шкода повністю відшкодована, проте примирення потерпілого з винним не відбулося, останній не може бути звільнений від кримінальної відповідальності за цією статтею.

Примирення – це добровільна відмова потерпілого від поданої ним заяви про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин (у тому разі, коли справу ще не порушено), або прохання закрити вже порушену щодо винного кримінальну справу. Факт примирення потребує відповідного процесуального закріплення у матеріалах справи. Це може бути договір, що укладається між сторонами конфлікту.

Мотиви, якими керується потерпілий, погоджуючись на примирення (жалість, релігійні переконання, сподівання на дружбу, бажання поліпшити своє майнове становище тощо), для застосування аналізованої статті значення не мають. Також, хто виступив ініціатором примирення (винний, потерпілий, їхні знайомі, представники громадської організації) не так важливо.

Примирення має відбутись саме з потерпілим, а не з іншими особами, які беруть участь у кримінальному процесі.

Неповнолітній потерпілий (віком від 14 до 18 років) договір про примирення з особою, яка вчинила злочин, може укласти лише за згодою своїх батьків (усиновителів) або піклувальників. Вказаний договір від імені неповнолітнього потерпілого, який не досяг чотирнадцяти років, закон дозволяє укладати лише його батькам (усиновителям) або опікунам, які у кримінальному процесі визнаються його законними представниками.

1.3. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕДАЧЕЮ ОСОБИ НА ПОРУКИ

Відповідно до ст. 46 КК України особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості та щиро по-

калася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки може мати місце за сукупності таких умов:

- 1) особа вчинила злочин вперше;
- 2) діяння належить до злочинів невеликої або середньої тяжкості;
- 3) особа, яка вчинила злочин, щиро покалася;
- 4) колектив підприємства, установи чи організації звернувся з клопотанням про передачу йому на поруки такої особи;
- 5) особа, яка вчинила злочин, не заперечує проти закриття кримінальної справи за даною підставою²

Факт проведення медіації може розглядатись судом як щире покаяння правопорушника, а також як форма виправдання довіри колективу. Не може бути звільнена від кримінальної відповідальності і передана на поруки особа, яка не визнає себе винною або з інших причин наполягає на розгляді справи у суді. У таких випадках провадження у кримінальній справі триває у звичайному порядку.

Закриття кримінальної справи у зв'язку з передачею особи на поруки не звільняє її від обов'язку відшкодувати матеріальні збитки, завдані нею державним, громадським інтересам або громадянам. Слід зазначити, що це можна зробити через і медіацію.

1.4. ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Призначення покарання ґрунтується на певних принципах, а саме: законності покарання; визначеності покарання в судовому вироку; обґрунтованості й обов'язковості мотивування покарання у вироку; гуманності покарання; індивідуалізації і справедливості покарання.

На наш погляд, врахування результатів медіації при призначенні покарання має бути одним із проявів принципу гуманності. Гуманність покарання як принцип його призначення виявляється в тому, що покарання ніколи не матиме на меті завдання фізичних страждань засудженому або приниження його людської гідності. Застосовуючи покарання, суд повинен бачити в підсудному людину і керуватися тим, що кожний громадянин, який вибився із звичного життя, може виправитися і стати законослухняним членом суспільства. Гуманність покарання полягає в тому, що при його призначенні широко враховуються позитивні якості особи підсудного, що може привести до пом'якшення призначеного йому покарання.

З принципом гуманності нерозривно пов'язаний принцип справедливості призначення покарання, який також може бути реалізований через медіацію або інші форми відновного правосуддя. Справедливість покарання полягає насамперед у тому, що воно має відповідати загальнолюдським цінностям, моральним устоям суспільства, у переконанні громадян у правильності судової політики. Щодо небезпечних злочинців, а також рецидивістів справедливість вимагає призначення суворих мір покарання. Водночас до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, відповідно до принципу справедливості, слід застосовувати більш м'які покарання або взагалі звільнити їх від покарання³

При призначенні покарання суд враховує обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Відповідно до ст. 66 КК України обставинами, які пом'якшують покарання є:

- 1) щире каяття;
- 2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди.

Саме ці принципи закладені в основу медіації. Характерно, що ці обставини розглядаються як окремі. Це важливо, оскільки ст. 69 КК передбачає, що за наявнос-

ті декількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може за особливо тяжкий, тяжкий злочин або злочин середньої тяжкості призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті Особливої частини Кримінального кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті за цей злочин. У цьому випадку суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для даного виду покарання в Загальній частині Кримінального кодексу. Це означає, що не може бути призначено покарання у виді: штрафу в розмірі менше тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк менше двох років; громадських робіт на строк менше шістдесяти годин; виправних робіт і службових обмежень для військовослужбовців на строк менше шести місяців з відрахуванням із суми заробітку (грошового забезпечення) не менше десяти відсотків; арешту на строк менше місяця; обмеження волі і позбавлення волі на строк менше року; тримання в дисциплінарному батальйоні на строк менше шести місяців.

1.5. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

Інститут звільнення від покарання та його відбування є одним з проявів принципу гуманізму у кримінальному праві. Його застосування спрямоване на звуження меж кримінально-правової репресії для стимулювання виправлення засудженого, адаптації його до норм соціальної поведінки та вимог дотримання правопорядку. Суть цього інституту полягає у тому, що за підстав, передбачених Кримінальним кодексом:

- 1) засуджений може (або повинен) бути звільнений судом від:
  - а) реального відбування покарання, призначеного вироком суду;

- б) подальшого відбування покарання, частину якого він вже відбув;
- 2) засудженому може бути:
  - а) замінено покарання більш м'яким;
  - б) пом'якшено призначене покарання.

Звільнення від покарання та його відбування, заміна покарання більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання становлять виключну прерогативу суду, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування.

Кримінальний кодекс передбачає такі види звільнення від покарання та його відбування:

- 1) звільнення від покарання:
  - а) щодо особи, засудженої за діяння, караність якого законом усунена (ч. 2 ст. 74);
  - б) внаслідок втрати особою суспільної небезпечності (ч. 4 ст. 74);
  - в) у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 5 ст. 74);
  - г) за хворобою (ст. 84);
  - д) на підставі закону України про амністію або акта про помилування (ст. 85);
- 2) звільнення від відбування покарання:
  - а) з випробуванням (ст. 75, 76, 77, 78);
  - б) з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79);
  - в) у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80);
  - г) умовно-дострокове (ст. 81);
  - д) вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83); на підставі закону України про амністію або акта про помилування (ст. 85);
- 3) заміна більш м'яким покаранням:
  - а) невідбутої частини покарання (ст. 82);

б) покарання повністю або невідбутої його частини на підставі закону України про амністію або акта про помилування (ст. 85);

4) пом'якшення призначеного покарання (ч. 3 ст. 74)⁴.

Із врахуванням сутності та завдань медіації нас цікавитиме звільнення від відбування покарання з випробуванням, умовно-дострокове звільнення, заміна більш м'якшим покаранням невідбутої частини покарання.

Відповідно до ст. 75 КК при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше 5 років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, суд дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. Власне, участь у медіації може переконати суд в необхідності звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням. У цьому разі суд ухвалює звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом визначеного судом іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки. Іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від 1 року до 3 років. У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на засудженого обов'язок попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого. Це може бути зроблено шляхом застосування процедури медіації.

Відповідно до ст. 81 КК до осіб, що відбувають покарання у виді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додаткового покарання. Умовно-дострокове звільнення від відбування пока-

рання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення. На наш погляд, медіація може розглядатись судом як прояв сумлінної поведінки.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим:

- 1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин;
- 2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі;
- 3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

Проте є значні проблеми в організації медіації із участю осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі. Зокрема, зважаючи на чинне законодавство існує проблема організації медіації на нейтральній території. Із-за цієї причини важко провести медіацію у місцях позбавлення волі. Також проведення спільної зустрічі саме на такій території може психологічно негативно вплинути на потерпілого, зважаючи на можливий негативний психологічний вплив. Хоча, наприклад, у Польщі практикується проведення медіації у місцях позбавлення волі.

Відповідно до ст. 82 КК особам, що відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі, невідбута частина покарання може бути замінена судом більш

м'яким покаранням. У цих випадках більш м'яке покарання призначається в межах строків, установлених у Загальній частині Кримінального кодексу для даного виду покарання, і не повинне перевищувати невідбутого строку покарання, призначеного вироком. У разі заміни невідбутої частини основного покарання більш м'яким засудженого може бути звільнено також і від додаткового покарання у виді позбавлення права займати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким може бути застосована, якщо засуджений став на шлях виправлення. Як і у попередньому випадку про це може свідчити участь у медіації з відповідними позитивними наслідками морального та (або) матеріального характеру для потерпілого.

Стаття 105 КК передбачає звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітнього. Неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. Власне щире розкаяння та подальша бездоганна поведінка можуть, зокрема, втілюватись через медіацію.

¹Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. / За ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ-Харків: Юрінком Інтер. - Право, 2002.

²Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. - К.: Каннон, А.С.К., 2001.

³Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. / За ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ-Харків: Юрінком Інтер. - Право, 2002.

⁴Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. - К.: Каннон, А.С.К., 2001.

Розділ II

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

II.1. СТАДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Стадії кримінального процесу – це самостійні, пов'язані між собою кримінально-процесуальними нормами частини кримінального процесу, розмежовані одна від одної підсумковим процесуальним рішенням.

Більшість кримінальних прав проходить шість основних стадій:

- 1) порушення кримінальної справи;
- 2) досудове слідство;
- 3) попередній розгляд справи суддею;
- 4) судовий розгляд;
- 5) провадження в апеляційній інстанції;
- 6) виконання вироку, ухвали і постанови суду (судді).

Існують ще дві стадії кримінального процесу:

- 1) провадження в касаційній інстанції;
- 2) перегляд судових рішень у порядку виключного провадження⁵.

Розглянемо детальніше стадії кримінального процесу.

II.1.1. Порушення кримінальної справи

Право порушити кримінальну справу мають лише:

- суд (суддя),
- прокурор,
- слідчий і орган дізнання⁶.

Кримінальна справа порушується у разі:

- 1) заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян;
- 2) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину;
- 3) явка з повинною. Явка з повинною – це особисте, добровільне письмове чи усне повідомлення заявником органу дізнання, дізнавачу, слідчому,

прокурору, судді або суду про злочин, вчинений чи підготовлюваний ним, до порушення проти нього кримінальної справи;

- 4) повідомлення, опубліковані в пресі;
- 5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину.

Справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину. За заявою або повідомленням про злочин прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані не пізніше триденного строку прийняти одне з таких рішень:

- 1) порушити кримінальну справу;
- 2) відмовити в порушенні кримінальної справи;
- 3) направити заяву або повідомлення за належністю.

За наявності приводів і підстав прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані винести постанову про порушення кримінальної справи, вказавши приводи і підстави до порушення справи, статтю кримінального закону, за ознаками якої порушується справа, а також далі її спрямування.

Якщо на момент порушення кримінальної справи встановлено особу, яка вчинила злочин, кримінальну справу має бути порушено щодо цієї особи.

Справи, зазначені в ч. 1 ст. 27 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК), тобто справи про злочини, передбачені ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження), ч. 1 ст. 126 (умисне завдання удару, побиттів або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень) КК України, а також справи про злочини, передбачені ст. 356 (самоправство) КК кодексу України щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян, порушуються суддею не інакше як за скаргою потерпілого, якому і належить в такому разі право підтримувати обвинувачення. Справи про злочини, передбачені ч. 1 ст. 152 (згвалтування без обтяжуючих

обставин) КК України, порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, але закривати їх за примиренням потерпілого з обвинуваченим, підсудним не можна.

У цих справах дізнання і досудове слідство не провадяться. Зазначені справи підлягають закриттю, якщо потерпілий примириться з обвинуваченим, підсудним (окрім ст. 152 КК). Примирення може статися лише до видалення суду в нарадчу кімнату для постановлення вироку.

Прокурор вправі в будь-який момент вступити в справу, порушену суддею за скаргою потерпілого, коли цього вимагає охорона державних або громадських інтересів чи прав громадян. Справа в цих випадках за примиренням потерпілого з обвинуваченим, підсудним закриттю не підлягає.

Після порушення справи:

- прокурор направляє справу для провадження досудового слідства або дізнання;
- слідчий починає досудове слідство, а орган дізнання починає дізнання;
- суд справу про злочин, зазначений у ч. 1 ст. 27 КПК, призначає до розгляду.

Відмова в порушенні кримінальної справи

При відсутності підстав до порушення кримінальної справи прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя своєю постановою відмовляють у порушенні кримінальної справи, про що повідомляють заінтересованих осіб і підприємства, установи, організації.

Якщо в результаті перевірки заяви чи повідомлення, що надійшли, не встановлено підстав для порушення кримінальної справи, але матеріали перевірки містять дані про наявність у діянні особи адміністративного або дисциплінарного проступку чи іншого порушення громадського порядку, прокурор, слідчий, орган дізнання, суддя вправі, відмовивши в порушенні кримінальної справи, надіслати заяву або повідомлення на розгляд громадській організації, службі в справах неповнолітніх, трудовому колективу або власнику під-

приємства, установи, організації чи уповноваженому ним органу для вжиття відповідних заходів впливу або передати матеріали для застосування в установленому порядку заходів адміністративного стягнення.

Слідчий і орган дізнання зобов'язані не пізніше доби направити прокуророві копію постанови про порушення кримінальної справи або про відмову в порушенні такої справи.

Якщо справу порушено без законних підстав, прокурор закриває її, а у випадках, коли в цій справі ще не провадилося слідчих дій, скасовує постанову про порушення справи.

II.1.2. Досудове слідство

Досудове слідство провадиться лише після порушення кримінальної справи.

Слідчий зобов'язаний негайно приступити до провадження слідства в порушеній ним чи переданій йому справі. Коли справа порушена слідчим і прийнята ним до свого провадження, то складається єдина постанова про порушення справи і прийняття її до свого провадження. Копію постанови про прийняття справи до свого провадження слідчий протягом доби надсилає прокуророві.

При провадженні досудового слідства всі рішення про спрямування слідства і про провадження слідчих дій слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди від суду (судді) або прокурора, і несе повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення.

Постанови слідчого, винесені відповідно до закону в кримінальній справі, яка перебуває в його провадженні, є обов'язковими для виконання всіма підприємствами, установами і організаціями, посадовими особами і громадянами.

Також слід виокремити правовий статус начальника слідчого відділу. Він здійснює контроль за своєчас-

ністю дій слідчих по розкриттю злочинів і запобіганню їм, вживає заходів до найбільш повного, всебічного і об'єктивного провадження досудового слідства в кримінальних справах. Начальник слідчого відділу має право перевіряти кримінальні справи, давати вказівки слідчому про провадження досудового слідства, про притягнення як обвинуваченого, про кваліфікацію злочину та обсяг обвинувачення, про направлення справи, про провадження окремих слідчих дій, передавати справу від одного слідчого іншому, доручати розслідування справи декільком слідчим, а також брати участь у провадженні досудового слідства та особисто провадити досудове слідство, користуючись при цьому повноваженнями слідчого. Вказівки начальника слідчого відділу в кримінальній справі даються слідчому у письмовій формі і є обов'язковими для виконання.

Якщо розслідування особливо складної справи доручається декільком слідчим, то про це зазначається в постанові про порушення справи або виноситься окрема постанова. Один з цих слідчих призначається старшим, він приймає справу до свого провадження і безпосередньо керує діями інших слідчих. Постанова про призначення в справі декількох слідчих оголошується обвинуваченому.

Строки досудового слідства

Досудове слідство у кримінальних справах повинно бути закінчено протягом двох місяців. В цей строк включається час з моменту порушення справи до направлення її прокуророві з обвинувальним висновком чи постановою про передачу справи до суду для розгляду питання про застосування примусових заходів медичного характеру або до закриття чи зупинення провадження в справі. Цей строк може бути продовжено районним, міським прокурором, військовим прокурором армії, флотилії, з'єднання, гарнізону та прирівняним до них прокурором у разі неможливості закінчити розслідування – до трьох місяців.

В особливо складних справах строк досудового слідства може бути продовжено прокурором Автоном-

ної Республіки Крим, прокурором області, прокурором міста Києва, військовим прокурором округу, флоту і прирівняним до них прокурором або їх заступниками на підставі мотивованої постанови слідчого – до шести місяців.

Далі продовжувати строк досудового слідства можуть лише у виняткових випадках Генеральний прокурор України або його заступники.

Дані досудового слідства можна розголосити лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсягу, в якому вони визнають це можливим. Ця норма стосується в тому числі і медіатора, який може володіти певною інформацією по справі.

Пред'явлення обвинувачення

Коли є досить доказів, які вказують на вчинення злочину певною особою, слідчий виносить мотивовану постанову про притягнення цієї особи як обвинуваченого. Копія постанови негайно надсилається прокуророві.

Обвинувачення повинно бути пред'явлено не пізніше двох днів з моменту винесення слідчим постанови про притягнення даної особи як обвинуваченого і в усякому разі не пізніше дня явки обвинуваченого або його приводу.

При пред'явленні обвинувачення особі присутність захисника є обов'язковою, крім випадків, коли він відмовляється від нього і його відмова прийнята.

Слідчий, упевнившись в особі обвинуваченого, оголошує йому постанову про притягнення як обвинуваченого, роз'яснює суть пред'явленого обвинувачення та вручає копію постанови про притягнення як обвинуваченого.

Про пред'явлення обвинувачення, роз'яснення його суті і вручення копії постанови слідчий складає протокол із зазначенням години і дати пред'явлення обвинувачення, який підписується обвинуваченим, слідчим та захисником.

У разі відмови обвинуваченого поставити підпис у протоколі слідчий робить на ньому відмітку про відмо-

ву від підпису і зазначає мотиви відмови, про що сповіщає прокурора.

Якщо під час досудового слідства виникне необхідність змінити пред'явлене обвинувачення або доповнити його, слідчий зобов'язаний заново пред'явити обвинувачення з виконанням встановлених вимог.

При пред'явленні обвинувачення слідчий зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому його права. *Серед таких прав передбачена також можливість заявляти клопотання з усіх питань, які мають значення для встановлення істини в справі. Ця норма Кримінально-процесуального кодексу дає право обвинуваченому заявити про бажання взяти участь у медіації ще на стадії досудового слідства. Наприклад, якщо правопорушник володіє інформацією про існування медіаторів в його населеному пункті, він може заявити клопотання слідчому про бажання звернутись до медіатора.*

Про роз'яснення обвинуваченому його прав слідчий зазначає в постанові про пред'явлення обвинувачення, що стверджує своїм підписом обвинувачений.

Зупинення досудового слідства

Досудове слідство в кримінальній справі зупиняється у випадках:

- 1) коли місцезнаходження обвинуваченого невідоме;
- 2) коли психічне або інше тяжке захворювання обвинуваченого перешкоджає закінченню провадження в справі;
- 3) коли не встановлено особу, яка вчинила злочин.

Закінчення досудового слідства

Досудове слідство закінчується складанням обвинувального висновку або постанови про закриття справи чи постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Кримінальну справу не може бути порушено, а порушена справа підлягає закриттю:

- 1) за відсутністю події злочину;
- 2) за відсутністю в діянні складу злочину;
- 3) внаслідок акта амністії, якщо він усуває застосування покарання за вчинене діяння, а також у зв'язку з помилюванням окремих осіб;
- 4) щодо особи, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку;
- 5) *за примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим у справах, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого;*
- 6) за відсутністю скарги потерпілого, якщо справу може бути порушено не інакше як за його скаргою, крім випадків, коли прокуророві надано право порушувати справи і при відсутності скарги потерпілого;
- 7) щодо померлого, за винятком випадків, коли провадження в справі є необхідним для реабілітації померлого або відновлення справи щодо інших осіб за нововиявленими обставинами;
- 8) щодо особи, про яку є вирок по тому ж обвинуваченню, що набрав законної сили, або ухвала чи постанову суду про закриття справи з тієї ж підстави;
- 9) щодо особи, про яку є нескасована постановою органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи по тому ж обвинуваченню;
- 10) якщо про відмову в порушенні справи по тому ж факту є нескасована постановою органу дізнання, слідчого, прокурора.

Також кримінальна справа закривається при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину.

Слідчий закриває справу мотивованою постановою. Постанова слідчого про закриття справи може бути оскаржена прокуророві в семиденний строк з дня

Підстави для закриття справи

одержання письмового повідомлення або копії постанови про закриття справи.

Особа, щодо якої провадилося слідство, має право оскаржити цю постанову в частині, яка стосується підстав і мотивів закриття справи. **Наприклад, якщо кримінальна справа закривається, особа може вимагати, щоб у постанові про закриття кримінальної справи було зазначено, що вона закривається у зв'язку з примиренням і був відображений факт проведення медіації.**

Визнавши зібрані докази достатніми для складання обвинувального висновку слідчий зобов'язаний оголосити обвинуваченому, що слідство в його справі закінчено і він має право ознайомитись з усіма матеріалами справи особисто або за допомогою захисника, а також зайняти клопотання про доповнення досудового слідства.

Після закінчення слідства слідчий складає обвинувальний висновок. Він складається з описової і резолютивної частини. В описовій частині зазначаються: обставини справи які встановлено на досудовому слідстві; місце, час, способи, мотиви і наслідки злочину, вчиненого кожним з обвинувачених, а також докази, які зібрано в справі, і відомості про потерпілого; показання кожного з обвинувачених по суті пред'явленого йому обвинувачення, доводи, наведені ним на свій захист, і результати їх перевірки; наявність обставин, які обтяжують та пом'якшують його покарання. **Відповідно до ст. 66 КК України щире каяття, добровільне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди є обставинами, що пом'якшують покарання. Саме ці обставини є визначальними критеріями у медіації.**

При посиланні на докази обов'язково зазначаються аркуші справи.

У резолютивній частині наводяться відомості про особу кожного з обвинувачених, коротко викладається суть пред'явленого обвинувачення з зазначенням статті кримінального закону, яка передбачає даний злочин.

Обвинувальний висновок підписує слідчий із зазначенням місця і часу його складання.

Якщо обвинувальний висновок складено мовою, якою не володіє обвинувачений, його перекладають на рідну мову обвинуваченого або іншу мову, якою він володіє. Переклад обвинувального висновку приєднується до справи.

Склавши обвинувальний висновок, слідчий направляє справу прокуророві.

Перевіривши справу з обвинувальним висновком, прокурор або його заступник приймає одне з таких рішень:

- 1) затверджує обвинувальний висновок або складає новий обвинувальний висновок;
- 2) повертає справу органів дізнання або слідчому із своїми письмовими вказівками для провадження додаткового розслідування;
- 3) закриває справу, склавши про це відповідну постанову.

Прокурор або його заступник, затвердивши обвинувальний висновок, складений слідчим, або склавши новий обвинувальний висновок, направляє справу до суду, якому вона підсудна, і повідомляє суд про те, чи вважає він за потрібне підтримувати державне обвинувачення.

Одночасно з цим прокурор або його заступник повідомляє обвинуваченого, до якого суду направлена справа.

Одержавши від слідчого кримінальну справу, що надійшла, зокрема в порядку, передбаченому *ст. ст. 7-1 (закриття кримінальної справи у зв'язку з дійовим каяттям, з примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим, із застосуванням примусових заходів виховного характеру), 7-2 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям), 8 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим), 9 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності із*

Дії прокурора у справах, які надійшли до нього від слідчого щодо направлення в суд для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності

застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру) КПК, прокурор перевіряє повноту проведеного розслідування, законність постанови і приймає одне з таких рішень:

- 1) дає письмову згоду з постановою слідчого і направляє справу до суду;
- 2) скасовує постанову слідчого і повертає йому справу з письмовими вказівками;
- 3) змінює постанову слідчого або виносить нову постанову.

Одержавши справу від органу дізнання⁷ або слідчого, прокурор зобов'язаний протягом не більше п'яти днів розглянути справу і дати їй належне спрямування.

Оскарження дій слідчого

Дії слідчого можуть бути оскаржені прокуророві як безпосередньо, так і через слідчого. Скарги є письмові та усні. Усні скарги прокурор або слідчий заносить до протоколу. Слідчий зобов'язаний протягом доби направити прокуророві скаргу, що надійшла до нього, разом із своїми поясненнями. Подача скарги не зупиняє виконання дії, яка оскаржується, коли це не визнає за потрібне слідчий або прокурор. Дії слідчого також можуть бути оскаржені до суду, **зокрема, у випадку перешкодження ним в організації та здійсненні примирення**. Прокурор протягом трьох днів після одержання скарги зобов'язаний розв'язати її і повідомити про результати скаржника. Скаргу і копію повідомлення про результати її розв'язання приєднують до справи. Відмова у задоволенні скарги повинна бути мотивована. Рішення прокурора може бути оскаржене вищестоящому прокуророві.

II.1.3. Попередній розгляд справи суддею

Проводиться після затвердження прокурором обвинувального висновку, складеного слідчим, передачі прокурором матеріалів кримінальної справи в суд, якому вона підсудна.

У справі, що надійшла від прокурора, суддя з'ясовує щодо кожного з обвинувачених такі питання:

- 1) Чи підсудна справа суду, на розгляд якого вона надійшла?
- 2) Чи немає підстав для закриття справи або її зупинення?
- 3) Чи складено обвинувальний висновок відповідно до вимог Кримінально-процесуального кодексу?
- 4) Чи немає підстав для зміни, скасування або обрання запобіжного заходу?
- 5) Чи не було допущено під час порушення справи, провадження дізнання або досудового слідства таких порушень вимог Кримінально-процесуального кодексу, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду?

Попередній розгляд справи здійснюється суддею одноособово з обов'язковою участю прокурора. Про день попереднього розгляду справи повідомляються й інші учасники процесу, однак їх неявка не перешкоджає розгляду справи.

Попередній розгляд справи починається з доповіді прокурора щодо можливості призначення справи до судового розгляду. Якщо в судове засідання з'явилися інші учасники судового розгляду, вони висловлюють свої думки щодо питань, які з'ясовуються на попередньому розгляді справи.

Справа повинна бути призначена до попереднього розгляду не пізніше десяти діб, а у разі складності справи — не пізніше тридцяти діб з дня надходження її до суду.

За результатами попереднього розгляду справи суддя своєю постановою приймає одне з таких рішень:

- 1) про призначення справи до судового розгляду;
- 2) про зупинення провадження в справі;
- 3) про повернення справи прокуророві;

- 4) про направлення справи за підсудністю;
- 5) про закриття справи;
- 6) про повернення справи на додаткове розслідування.

За наявності достатніх підстав для розгляду справи в судовому засіданні суддя, не вирішуючи наперед питання про винуватість, виносить постанову про призначення справи до судового розгляду. Постанова судді оскарженню не підлягає, на неї не може бути внесено подання прокурором.

При наявності обставин, передбачених, зокрема *ст. ст. 7-1 (закриття кримінальної справи у зв'язку з дійовим каяттям, з примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим, із застосуванням примусових заходів виховного характеру), 7-2 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям), 8 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим), 9 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру) КПК суддя своєю мотивованою постановою закриває справу. Тобто, проведення медіації та досягнення відповідних наслідків за її результатами може бути підставою для закриття кримінальної справи на стадії попереднього розгляду справи суддею.*

II.1.4. Судовий розгляд

Суд першої інстанції при розгляді справи повинен безпосередньо дослідити докази в справі: допитати підсудних, потерпілих, свідків, заслухати висновки експертів, оглянути речові докази, оголосити протоколи та інші документи.

З-поміж інших прав, підсудний має право просити суд про приєднання до справи документів. Таким документом може бути договір за результатами проведення медіації.

Під час розгляду справи суд, при наявності до того підстав, може своєю ухвалою змінити, скасувати або обрати запобіжний захід щодо підсудного. **Факт участі підсудного у медіації може бути врахований судом (суддею) при вирішенні цього питання.**

Під час судового розгляду до закінчення судового слідства прокурор вправі змінити пред'явлене особі обвинувачення.

Одночасно з постановленням вироку суд своєю ухвалою, а суддя постановою вправі поставити перед прокурором питання про притягнення до відповідальності свідка за завідомо неправдиві показання. **На таку норму слід зважати у випадку допиту медіатора під час судового розгляду в якості свідка. Окрім цього Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за відмову свідка від давання показань (ст. 385) та розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила дізнання чи досудове слідство, даних досудового слідства чи дізнання (ст. 387). Тому медіатор повинен бути максимально правдивим і чесним при наданні показів по справі. На наш погляд, при визначенні правового статусу медіатора, йому потрібно надати такі ж гарантії у сфері конфіденційності медіаційної справи як і, наприклад, адвокатам.**

Коли справа не може бути розглянута в даному судовому засіданні в зв'язку з неявкою кого-небудь з викликаних осіб або в зв'язку з необхідністю витребувати нові докази, суд відкладає розгляд справи і вживає необхідних заходів для виклику осіб, що не з'явилися в судові засідання, або для витребування нових доказів. Коли підсудний ухилився від суду або коли він захворів на психічну або іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає розгляд справи, суд зупиняє провадження в справі щодо цього підсудного до його розшуку або видужання і продовжує розгляд справи щодо інших підсудних, якщо в справі притягнуто до відповідальності декількох осіб.

Якщо під час судового розгляду справи будуть установлені підстави для закриття справи, передбачені, зокрема *п. 6 ст. 6 (примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим у справах, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого), ст. ст. 7-2 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям), 8 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим), 9 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру)* КПК, суд, вислухавши думку учасників судового розгляду і висновок прокурора, своєю мотивованою ухвалою, а суддя – постановою, закриває справу.

Суд своєю ухвалою (постановою) закриває справу, якщо прокурор відмовився підтримувати державне обвинувачення, а потерпілий не бажає скористатися правом підтримувати обвинувачення.

Суд своєю ухвалою (постановою) закриває справу про злочин, зазначений у ч. 1 ст. 27 (так звані «справи приватного обвинувачення»), за примирення сторін чи у зв'язку з неявкою потерпілого в судові засідання без поважних причин.

Судове слідство – основна частина судового розгляду, що полягає у дослідженні за участю сторін (учасників судового розгляду) всіх обставин справи, всіх доказів, зібраних як органами попереднього розслідування, так і витребуваних судом за власною ініціативою та за клопотанням учасників судового розгляду.

Судове слідство починається з читання обвинувального висновку, в справах, зазначених у ч. 1 ст. 27 КПК, – з оголошення скарги потерпілого. Якщо в справі заявлено цивільний позов, оголошується також і позовна заява.

Судове слідство охоплює такі основні моменти: роз'яснення підсудному суті обвинувачення, допит підсудного, свідка, потерпілого, інших осіб, оголошення, дослідження доказів.

Після закінчення судового слідства суд переходить до судових дебатів. Право брати участь у них мають: прокурор, потерпілий і його представник, цивільний позивач, цивільний відповідач або їх представники, захисник, підсудний. Після промови захисника або підсудного головуючий оголошує судові дебати закінченими і надає підсудному останнє слово.

Постановлення вироку

Вирок постановляється в окремому приміщенні – нарадчій кімнаті. Під час наради і постановлення вирок у нарадчій кімнаті можуть бути лише судді, які входять до складу суду в даній справі.

Постановляючи вирок, суд повинен вирішити питання, а саме:

- 1) Чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний?
- 2) Чи має це діяння склад злочину і якою саме статтею кримінального закону він передбачений?
- 3) чи винен підсудний у вчиненні цього злочину?
- 4) Чи підлягає підсудний покаранню за вчинений ним злочин?
- 5) Чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання підсудного, і які саме?
- 6) Яка саме міра покарання повинна бути призначена підсудному і чи повинен він її відбувати?
- 7) Чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов, на чию користь та в якому розмірі, і чи підлягають відшкодуванню збитки, заподіяні потерпілому, а також кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на його стаціонарне лікування, якщо цивільний позов не був заявлений?
- 8) Що робити з майном, описаним для забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна?
- 9) Що робити з речовими доказами, зокрема, з грошима, цінностями та іншими речами, нажитими злочинним шляхом?

- 10) На кого повинні бути покладені судові витрати і в якому розмірі?
- 11) Який запобіжний захід слід обрати щодо підсудного?
- 12) Чи слід застосовувати до підсудного примусове лікування?
- 13) Чи необхідно застосувати до підсудного заходи безпеки?

Вирок суду може бути обвинувальний та виправдальний. Обидва ці вирокі повинні бути мотивовані судом. Обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і постановляється лише при умові, коли в ході судового розгляду винність підсудного у вчиненні злочину доведена.

Якщо підсудний визнається винним у вчиненні злочину, суд постановляє обвинувальний вирок і призначає підсудному покарання, передбачене кримінальним законом. Виправдальний вирок постановляється у випадках, коли не встановлено подію злочину, коли в діянні підсудного немає складу злочину, а також, коли не доведено участь підсудного у вчиненні злочину.

Постановляючи обвинувальний вирок, суд, залежно від доведеності підстав і розміру цивільного позову, задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому. При виправданні підсудного через недоведення його участі у вчиненні злочину або при відсутності події злочину суд відмовляє в цивільному позові. При виправданні підсудного за відсутністю в його діях складу злочину суд залишає позов без розгляду.

Вирок складається з трьох частин: вступної, мотивувальної та резолютивної. Вирок постановляється в умовах таємниці нарадчої кімнати. Після підписання вироку суд повертається до зали судового засідання, де головуєчий або один з суддів проголошує вирок.

При виправданні підсудного чи звільненні його від відбуття покарання або при засудженні його до покарання, не зв'язаного з позбавленням волі, суд, якщо

підсудний перебуває під вартою, негайно звільняє його з-під варти в залі судового засідання.

II.1.5 Проведення в апеляційній інстанції

Після проголошення вироку засуджений або виправданий, його законні представники, а також прокурор, захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники можуть подати апеляцію на вирок, ухвалу чи постанову суду першої інстанції, які ще не набрали сили. В апеляційному порядку суди вищого рівня перевіряють законність та обґрунтованість рішень, прийнятих місцевими судами в кримінальних справах. Подання апеляції на судовий вирок віддаляє момент набрання вироком законної сили і його виконання до того часу, поки він буде переглянутий апеляційною інстанцією.

Право подати апеляцію мають:

- 1) засуджений, його законний представник і захисник – у частині, що стосується інтересів засудженого;
- 2) виправданий, його законний представник і захисник – у частині мотивів і підстав виправдання;
- 3) законний представник, захисник неповнолітнього та сам неповнолітній, щодо якого застосовано примусовий захід виховного характеру, – у частині, що стосується інтересів неповнолітнього;
- 4) законний представник та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусового заходу медичного характеру;
- 5) обвинувачений, щодо якого справу закрито, його законний представник і захисник – у частині мотивів і підстав закриття справи;
- 6) обвинувачений, щодо якого справу направлено на додаткове розслідування, його законний представник і захисник – у частині мотивів і підстав направлення справи на додаткове розслідування;

- 7) цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення позову;
- 8) прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, а також прокурор, який затвердив обвинувальний висновок, – у межах обвинувачення, що підтримував прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції;
- 9) потерпілий і його представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції;
- 10) цивільний позивач або його представник – у частині, що стосується вирішення позову;
- 11) особа, щодо якої винесено окрему ухвалу (постанову) суду;
- 12) інші особи у випадках, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом.

Апеляція на вирок, ухвалу чи постанову суду першої інстанції подають протягом п'ятнадцяти днів з моменту їх проголошення, а засудженим, який перебуває під вартою, – в той же строк, з моменту вручення йому копії вироку.

Апеляції розглядаються апеляційними судами:

- 1) Апеляційним судом Автономної Республіки Крим, апеляційними судами областей, міст Києва і Севастополя – на судові рішення районних (міських) судів та міжрайонних (окружних) судів;
- 2) Військовими апеляційними судами регіонів і Військово-Морських Сил – на судові рішення військових судів гарнізонів.

У разі відмови особи, яка подала апеляцію, від своїх вимог і при відсутності апеляцій інших учасників судового розгляду, апеляційний суд виносить ухвалу про закриття апеляційного провадження.

Вирок, ухвала чи постанову суду першої інстанції перевіряється апеляційним судом в межах апеляції.

Апеляційний суд, встановивши обставини, передбачені, зокрема *ст. 6 примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим у справах, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого*), *ст. ст. 7-2 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям)*, *8 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим)*, *9 (порядок звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру)* КПК, скасовує обвинувальний вирок чи постанову і закриває справу.

II.1.6. Виконання вироку, ухвали і постанови суду (судді)

Вирок місцевого суду набирає законної сили після закінчення строку на подання апеляції, а вирок апеляційного суду – після закінчення строку на подання касаційної скарги, внесення касаційного подання, якщо його не було оскаржено чи на нього не було внесено подання⁸.

У разі подачі апеляцій, касаційної скарги чи внесення касаційного подання вирок, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи відповідно апеляційною чи касаційною інстанцією.

Обвинувальний вирок виконується після набрання ним законної сили. До набрання вироком законної сили засуджений, який перебуває під вартою, не може бути переведений в місце позбавлення волі, що знаходиться в іншій місцевості. Виправдувальний вирок і вирок, що звільняє підсудного від покарання, виконуються негайно після проголошення вироку. Якщо підсудний перебуває під вартою, суд звільняє його з-під варти в залі судового засідання.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою (*наприклад, в тому числі й участь у медіації*) і ставленням до праці довів своє виправлення.

Можливий вплив застосування медіації на стадії виконання вироку та зняття судимості

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженням: 1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин; 2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі; 3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

КПК (ст. 407) передбачає, що умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням застосовуються суддею районного (міського) суду за місцем відбування покарання засудженим за спільним поданням органу, що відає відбуванням покарання, і спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх. Зазначені подання розглядаються судом в десятиденний строк з моменту надходження їх до суду з участю прокурора, представника органу, що відає виконанням покарання, і, як правило, засудженого. **Зазначене подання може направлятися до суду разом з матеріалами проведеної медіації.**

Відповідно до ст. 91 КК України, якщо особа після відбуття покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення, то суд може зняти з неї судимість до закінчення встановлених законом строків. **Власне, участь засудженої особи у медіації є одним із проявів зразкової поведінки.**

Клопотання осіб, які відбули покарання, і колективу підприємства, установи чи організації **(в тому числі тієї, що організувала проведення медіації)** про дострокове зняття судимості відповідно розглядають-

ся суддею районного (міського) суду за місцем постійного проживання осіб, щодо яких порушені клопотання. **До клопотання можуть бути також додані відповідні документи щодо проведеної медіації.**

Клопотання про зняття судимості розглядається за участю особи, яка його порушила, а у разі звернення з клопотанням колективу підприємства, установи, організації – за участю також їх представника. У розгляді цих клопотань бере участь прокурор. Неявка прокурора в судові засідання не зупиняє розгляду клопотання суддею.

Після розгляду клопотань суддя виносить мотивовану постанову в нарадчій кімнаті. Постанова судді оголошується в судовому засіданні, і копія її видається особі, щодо якої вирішено питання про погашення або про дострокове зняття судимості. Якщо суддя відмовить у достроковому знятті судимості, повторне клопотання може бути порушено не раніше як через рік з дня відмовлення.

У касаційному порядку можуть бути перевірені:

- 1) вироки, ухвали і постанови апеляційного суду, постановлені ним як судом першої інстанції;
- 2) вироки і постанови апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку.

У касаційному порядку також можуть бути перевірені вироки та постанови районного (міського), міжрайонного (окружного) судів, військових судів гарнізонів, ухвали апеляційного суду, постановлені щодо цих вироків та постанов.

Касаційні скарги і подання розглядаються:

- 1) колегією суддів палати Верховного Суду України з кримінальних справ – на судові рішення, постановлені Верховним судом Автономної Республіки Крим, обласними, Київським і Севастопольським міськими судами, вироки районних (міських) та міжрайонних (окружних) судів;
- 2) колегією суддів військової палати Верховного Суду України – на судові рішення, постановлені

**Проведення
в касаційній
інстанції**

військовими судами регіонів і Військово-Морських Сил, вироки військових судів гарнізонів.

У результаті касаційного розгляду справи суд приймає одне з таких рішень:

- 1) залишає вирок, постанову чи ухвалу без зміни, а касаційні скарги чи подання – без задоволення;
- 2) скасовує вирок, постанову чи ухвалу і направляє справу на нове розслідування або новий судовий або апеляційний розгляд;
- 3) скасовує вирок, постанову чи ухвалу і закриває справу;
- 4) змінює вирок, постанову чи ухвалу.

У разі відкриття касаційних скарг чи подання касаційний суд виносить ухвалу про закриття касаційного провадження, якщо іншими учасниками судового розгляду рішення не було оскаржене в касаційному порядку.

Касаційний суд не вправі посилити покарання або застосувати закон про більш тяжкий злочин.

Підставами для перегляду судових рішень, що набрали законної сили, в порядку виключного провадження є: 1) нововиявлені обставини; 2) неправильне застосування кримінального закону та істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону, які істотно вплинули на правильність судового рішення.

Виділення питання про підслідність та підсудність кримінальних справ в окремий підрозділ зумовлено тим, що це допоможе медіатору зорієнтуватись в тому, який правоохоронний орган веде розслідування справи або на розгляд якого суду вона буде направлена, володіючи обмеженою інформацією про злочин.

Підслідність кримінальних справ – це сукупність встановлених законом ознак справи, відповідно до яких вона належить до відання того чи іншого органу розслідування. Існують такі види підслідності: предметна (родова), персональна, альтернативна, територіальна (місцева) та за зв'язком справ.

За предметною (родовою) підслідністю орган, який буде розслідувати справу, визначається за характером вчиненого злочину, його кваліфікацією. За цією ознакою розмежовується компетенція в частині розслідування між різними органами попереднього слідства: слідчими прокуратури, органів внутрішніх справ, податкової міліції та служби безпеки.

До підслідності органів прокуратури віднесені найбільш тяжкі злочини, більшість службових та військових злочинів, злочини проти життя, прав і свобод людини, проти правосуддя та ін. Слідчі прокуратури провадять досудове слідство, зокрема, у справах про вчинення злочинів, передбачених ст. 115 (умисне вбивство), ст. 116 (умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання), ст. 119 (вбивство через необережність), ст. 152 (згвалтування), ст. 163 (порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер), ст. 170 (перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій), ст. 172 (грубе порушення законодавства про працю), ст. 173 (грубе порушення угоди про працю), ст. 182 (порушення недоторканності приватного життя), ст. 352 (умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок) КК України.

II.2. ПІДСЛІДНІСТЬ І ПІДСУДНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Слідчі органів прокуратури провадять розслідування усіх без винятку справ, якщо на це буде відповідна постанова Генерального прокурора України, його заступників, прокурора області та прирівняних до них прокурорів

Слідчим органів внутрішніх справ підслідні справи, зокрема, про злочини, які передбачені ст. 121 (умисне тяжке тілесне ушкодження), ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження), ст. 128 (необережне

тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження), ст. 135 (залишення в небезпеці), ст. 185 (крадіжка), ст. 186 (грабіж), ст. 187 (розбій), ст. 189 (вимагання), ст. 190 (шахрайство), ст. 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), ст. 194 (умисне знищення або пошкодження майна), ст. 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом), ст. 296 (хуліганство) КК України. **Тобто, найбільш поширені справи про злочини, що можуть бути скеровані на медіацію розслідуються слідчими органів внутрішніх справ.**

Слідчим органів Служби безпеки України підслідні справи про злочини проти основ національної безпеки, проти миру, щодо контрабанди, терористичних актів та деяких інших тяжких злочинів; слідчим податкової міліції підслідні справи про злочини проти належного функціонування фінансової системи держави. У таких категоріях справ проведення медіації не можливе, оскільки у таких справах відсутній потерпілий - окрема фізична особа.

Персональна підслідність визначається суб'єктом злочину. Окрім того, слідчим прокуратури підслідні всі справи про злочини, вчинені службовими особами, а також віднесені всі справи про злочини, вчинені працівниками правоохоронних органів (органів внутрішніх справ, служби безпеки, податкової міліції та ін.). А слідчим органів внутрішніх справ підслідні всі справи про злочини, вчинені неповнолітніми, тобто особами, яким не виповнилось 18 років. Таким чином, **медіаторам, що працюють з неповнолітніми найкраще мати партнерів у системі органів внутрішніх справ.**

Військовими прокуратурами розслідуються кримінальні справи про злочини, вчинені військовослужбовцями, які на момент порушення справи звільнені з військової служби.

Альтернативна підслідність означає, що справа розслідується тим органом попереднього слідства, який порушив кримінальну справу. Наприклад, якщо кримінальна справа порушена слідчим прокуратури, то прокуратура сама буде її розслідувати.

Територіальна (місцева) підслідність визначає, слідчий якої саме адміністративно-територіальної одиниці повинен розслідувати дану кримінальну справу. Досудове слідство провадиться в тому районі, де вчинено злочин. Коли місце вчинення злочину невідоме, а також з метою найбільш швидкого і повного розслідування його, слідство може провадитися за місцем виявлення злочину або за місцем перебування підозрюваного, обвинуваченого, або за місцем перебування більшості свідків чи за визначенням прокурора.

Підслідність за зв'язком справ застосовується тоді, коли розслідування однієї справи пов'язане з розслідуванням іншої.

З поняттям *підсудності* пов'язане вирішення питання про те, який суд уповноважений розглядати ту чи іншу справу по суті. Підсудність кримінальної справи визначається її ознаками, які вказують, до компетенції якого суду віднесено розгляд справи у першій інстанції. Розрізняють такі види підсудності: предметна, територіальна, спеціальна, персональна, альтернативна, за зв'язком справ.

Предметна підсудність (родова) залежить від тяжкості злочину та його кваліфікації за обвинувальним висновком. Тобто, це розмежування повноважень судів для розгляду справ по вертикалі.

Місцеві суди розглядають значну кількість кримінальних справ. Предметна підсудність цих судів визначається шляхом виключення із їхніх повноважень розгляду справ про злочини, віднесені до підсудності вищестоящих судів (апеляційних судів). Районному (міському) суду підсудні всі кримінальні справи, крім справ, підсудних вищестоящим судам і військовим судам.

Апеляційному суду Автономної Республіки Крим, апеляційним судам областей, міст Києва і Севастополя підсудні такі кримінальні справи:

- 1) про злочини проти основ національної безпеки України, передбачені ст. ст. 109-114 КК України. Зрозуміло, що при вчиненні таких злочинів проведення медіації не можливе;

2) про злочини, за вчинення яких Кримінальним кодексом України передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі.

У випадках особливої складності або важливості справи, підсудної місцевому суду, – апеляційний суд Автономної Республіки Крим, апеляційні суди областей, міст Києва і Севастополя мають право прийняти її до свого провадження. У такому випадку справа розглядається цими судами по першій інстанції.

Територіальна (місцева) підсудність пов'язана з місцем вчинення злочину. Кримінальна справа розглядається у тому суді, в районі діяльності якого вчинено злочин. Якщо місця вчинення злочину встановити не можна, то справа повинна бути розглянута судом, в районі діяльності якого закінчено дізнання чи досудове слідство в даній справі.

Спеціальна та персональна підсудність визначається особливостями суб'єктів. Це підсудність військових судів (в залежності від військових звань) та підсудність справ про злочини суддів.

Альтернативна підсудність – це визначення підсудності справи, коли її можуть розглядати кілька однойменних судів. У разі об'єднання в одному провадженні кримінальних справ з обвинувачення кількох осіб у вчиненні кількох злочинів, якщо ці справи підсудні двом або кільком однойменним судам, справу розглядає той суд, в районі діяльності якого було порушено кримінальну справу або закінчено досудове слідство чи дізнання.

Підсудність за зв'язком справ – це визначення підсудності справ, які належать до компетенції різнойменних або однойменних судів. У разі об'єднання в одному провадженні кримінальних справ з обвинувачення кількох осіб у вчиненні декількох злочинів, коли ці справи підсудні двом або декільком однойменним судам, справу розглядає той суд, в районі діяльності якого було порушено кримінальну справу або закінчено досудове слідство чи дізнання.

У разі об'єднання в одному провадженні кримінальних справ по обвинуваченню кількох осіб у вчиненні кількох злочинів, якщо ці справи підсудні двом або декільком однойменним судам, справу розглядає той суд, в районі діяльності якого було порушено кримінальну справу або закінчено досудове слідство чи дізнання.

Підсудність справ військовим судам

Військовим судам гарнізонів як судам першої інстанції підсудні справи про злочини осіб, які мають військове звання до підполковника, капітана другого рангу включно, крім тих справ, які підсудні військовим судам вищого рівня.

Військовим судам регіонів, Військово-Морських Сил як судам першої інстанції підсудні:

- 1) справи про злочини осіб, які мають військове звання полковника, капітана 1 рангу і вище;
- 2) справи про злочини осіб, які займають посаду від командира полку, командира корабля 1 рангу і вище, а також осіб, рівних їм за службовим становищем;
- 3) справи про всі злочини, за які в умовах мирного часу законом передбачена можливість призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Передача справи з одного суду до іншого

З метою забезпечення найбільш об'єктивного і повного розгляду справи, а також найкращого забезпечення виховної ролі судового розгляду, в окремих випадках справа може бути передана на розгляд суду за місцем проживання чи роботи обвинуваченого або за місцем знаходження більшості свідків. Передача в цих випадках справи з одного суду до іншого допускається лише до початку її розгляду в судовому засіданні.

II.3. ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Цивільний позов у кримінальному процесі – це вимога потерпілої особи, яка зазнала матеріальної чи (моральної) шкоди від злочину, її повноважного представника або в її інтересах прокурора до підозрювано-

го, обвинуваченого, чи підсудного або осіб, які несуть майнову відповідальність. Цивільний позов заявляється органу дізнання, слідчому, прокурору, судді (суду) по кримінальній справі до початку судового слідства.

Відповідно до ст. 28 КПК особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, вправі при провадженні в кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, який розглядається судом разом з кримінальною справою.

Закриття справи з підстав, зазначених, зокрема у ст. 7-1 (закриття кримінальної справи у зв'язку з дійовим каяттям, з примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим, із застосуванням примусових заходів виховного характеру) КПК, не звільняє особу від обов'язку відшкодувати в установленому законом порядку матеріальні збитки, завдані нею державним, громадським організаціям або громадянам. ***Проте, якщо відшкодування шкоди відбувається через медіацію, то цивільний позов у кримінальній справі втрачає свою актуальність в конкретному випадку.***

Цивільний позов може бути пред'явлений як під час досудового слідства і дізнання, так і під час судового розгляду справи, але до початку судового слідства. Особа, яка не пред'явила цивільного позову в кримінальній справі, а також особа, цивільний позов якої залишився без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства.

Потерпілий, тобто особа, якій заподіяно моральну, фізичну чи майнову шкоду, вправі пред'явити цивільний позов про відшкодування збитків, заподіяних злочином. Окрім того з метою захисту інтересів держави, а також громадян, які за станом здоров'я та з інших поважних причин не можуть захистити свої права, прокурор або його заступник вправі подати чи підтримати поданий потерпілим позов про відшкодування збитків, заподіяних злочином.

За загальними правилами, цивільний позов у кримінальній справі пред'являється до обвинуваченого, підсудного, оскільки він несе відповідальність за заподіяну ним матеріальну, фізичну, моральну шкоду.

Цивільними відповідачами можуть бути батьки (усиновителі), піклувальники, опікуни та інші особи, а також підприємства, установи і організації, які в силу закону несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну злочинними діями обвинуваченого. У цих випадках особа, яка проводить дізнання, слідчий, суддя виносять постанову, а суд – ухвалу про притягнення громадянина як цивільного відповідача.

За шкоду, заподіяну неповнолітнім, який не досяг 14-річного віку, матеріальну відповідальність несуть батьки (усиновителі), опікун або навчальний, виховний, лікувальний заклад, під наглядом яких перебував неповнолітній у момент заподіяння шкоди. Неповнолітній (14 до 18 років) за заподіяну ним шкоду несе матеріальну відповідальність на загальних підставах. За відсутності у нього майна або заробітку, достатніх для відшкодування збитків, такий обов'язок покладається на його батьків (усиновителів) або піклувальників за умови їх винної поведінки, що сприяла виникненню шкоди. Якщо шкоду заподіяно спільними діями неповнолітніх, у яких різні батьки, самі неповнолітні несуть солідарну відповідальність, а їхні батьки або піклувальники відповідають перед потерпілими за принципом дольової відповідальності.

Цивільний позов може бути пред'явлений як у кримінальному процесі, так і в порядку цивільного судочинства. ***У тому випадку, якщо правопорушник не виконав умов договору, що був укладений за результати медіації, потерпілий може подати цивільний позов.***

Завдяки відшкодуванню шкоди за допомогою медіації заощаджуються час і кошти, які потім було б витратити на розгляд цивільного позову в порядку цивільного судочинства.

Підставою для пред'явлення цивільного позову є заподіяння злочином моральної, фізичної чи майнової шкоди потерпілому, підприємству, установі, організації або витрачання закладом охорони здоров'я коштів на стаціонарне лікування потерпілого.

Визнавши громадянина або юридичну особу такими, що зазнали шкоди від злочину, слідчий роз'яснює їм процесуальні права, зокрема право заявити цивільний позов у випадку заподіяння злочином майнової, фізичної чи моральної шкоди.

Якщо цивільний позов не був заявлений під час розслідування справи і не вжито заходів до забезпечення цивільного позову, суддя при попередньому розгляді справи за наявності відповідного клопотання вправі вирішити питання про визнання потерпілого цивільним позивачем і про заходи по забезпеченню цивільного позову.

Цивільний позов може бути пред'явлений і в процесі судового розгляду справи, але до початку судового слідства, оскільки пред'явлення позову в процесі або після дослідження доказів у суді першої інстанції робить неможливим доказування підстав і розміру заявленого позову. **Відшкодування шкоди через медіацію не обмежується певними стадіями кримінального процесу, а отже, є кращим у порівнянні з цивільним позовом.**

⁵ Кримінальний процес України: Підручник / Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. – К.: Юрінком Інтер, 2004.

⁶ Король В. В. Досудове провадження у кримінальних справах: Навчальний посібник. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006.

⁷ Органами дізнання є: *міліція; податкова міліція* – у справах про ухилення від сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), а також у справах про приховування валютної виручки; *органи безпеки* – у справах, віднесених законом до їх відання; начальники органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та їх заступники з питань провадження дізнання – у справах про злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил України та військовозобов'язаними під час проходження ними зборів, працівниками Збройних Сил України під час виконання ними службових обов'язків або в розташуванні військової частини, а командири (на-

чальники) військових частин, з'єднань, начальники військових установ – у справах про злочини, вчинені підлеглими їм військовослужбовцями і військовозобов'язаними під час проходження ними зборів, а також у справах про злочини, вчинені працівниками Збройних Сил України у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків або в розташуванні військової частини, з'єднання, установи чи на військових об'єктах; командири кораблів – у справах про злочини, вчинені підлеглими їм військовослужбовцями, а також у справах про злочини, вчинені працівниками Збройних Сил України у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків під час походу за межами України; *митні органи* – в справах про контрабанду; начальники установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, лікувально-трудова профілакторіїв – у справах про злочини проти встановленого порядку несення служби, вчинені працівниками цих установ, а також у справах про злочини, вчинені в розташуванні зазначених установ; органи державного пожежного нагляду – у справах про пожежі і порушення протипожежних правил; *органи прикордонної служби* – у справах про порушення державного кордону; капітани морських суден, що перебувають у далекому плаванні.

⁸ Касаційні скарги і подання на судові рішення (вироки, ухвали і постанови) апеляційного суду, постановлені ним як судом першої інстанції можуть бути подані протягом одного місяця з моменту проголошення вироку чи оголошення ухвали або постанови, які оскаржуються, а засудженим, який перебуває під вартою, - в той же строк з моменту вручення йому копії вироку чи постанови. Касаційні скарги і подання на судові рішення у касаційному порядку можуть бути подані на вирoki та постанови районного (міського), міжрайонного (окружного) судів, військових судів гарнізонів, ухвали апеляційного суду, постановлені щодо цих вироків та постанов протягом шести місяців з моменту набрання ними законної сили.

Розділ III

СУД ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ: МОЖЛИВЕ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ

III.1. СИСТЕМА СУДІВ УКРАЇНИ

Судова система – це сукупність судових установ (судів), яка побудована відповідно до компетенції і завдань, що стоять перед ними. Відповідно до ст. 6 Конституції України та ст. 1 Закону України «Про судоустрій» державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Судову систему України складають суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. Суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему судів. Оскільки суди загальної юрисдикції здійснюють кримінальне судочинство, то їх система буде розглянута детальніше.

III.1.1. Суди загальної юрисдикції

Система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності і спеціалізації. Систему судів загальної юрисдикції складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди, Апеляційний суд України;
- 3) вищі спеціалізовані суди;
- 4) Верховний Суд України.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди.

Місцевими загальними судами є районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди, а також військові суди гарнізонів. Власне, у цій судовій ланці розглядається найбільше кримінальних справ.

Місцевими господарськими судами є господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, а місцевими адміністративними судами є окружні суди, що утворюються в округах відповідно до указу Президента України.

**Види
місцевих
судів**

Місцевий суд – це суд першої інстанції, який розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності. Місцеві загальні суди розглядають цивільні, адміністративні та кримінальні справи, а також справи про адміністративні правопорушення. Переважна більшість всіх кримінальних справ розглядається саме місцевими судами.

Види апеляційних судів

У системі судів загальної юрисдикції в Україні діють загальні та спеціалізовані апеляційні суди. Апеляційними загальними судами є: апеляційні суди областей, апеляційні суди міст Києва та Севастополя, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, військові апеляційні суди регіонів та апеляційний суд Військово-Морських Сил України, а також Апеляційний суд України. У разі необхідності замість апеляційного суду області можуть утворюватися апеляційні загальні суди, територіальна юрисдикція яких поширюється на декілька районів області.

Апеляційними спеціалізованими судами є апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України.

В апеляційних судах утворюються судові палати. У складі загального апеляційного суду утворюються судові палати у цивільних справах та у кримінальних справах.

Апеляційний суд України діє у складі:

- 1) судової палати у кримінальних справах;
- 2) військової судової палати.

В апеляційних судах для вирішення організаційних питань діє президія апеляційного суду.

До повноважень апеляційних судів

- 1) розгляд справи в апеляційному порядку відповідно до процесуального закону;
- 2) розгляд по першій інстанції справи, визначені законом (крім апеляційних господарських судів);
- 3) ведення та аналіз судової статистики, вивчення і узагальнення судової практики;

- 4) надання методичної допомоги у застосуванні законодавства місцевим судам;
- 5) здійснення інших повноважень, передбачених законом.

Вищими судовими органами спеціалізованих судів є Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України, а також інші відповідні вищі спеціалізовані суди, що утворюються Президентом України в порядку, встановленому вищезазначеним Законом.

Верховний Суд України

Верховний Суд України – це найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, який здійснює правосуддя, забезпечує однакове застосування законодавства всіма судами загальної юрисдикції.

Верховний Суд України:

- 1) переглядає справи у зв'язку з винятковими обставинами у порядку, встановленому процесуальним законом; переглядає справи у касаційному порядку у випадках, встановлених законом; у випадках, передбачених законом, розглядає інші справи, пов'язані з виключними обставинами;
- 2) дає судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики; у разі необхідності визнає нечинними роз'яснення Пленуму вищого спеціалізованого суду;
- 3) звертається до Конституційного Суду України у випадках виникнення у судів загальної юрисдикції при здійсненні ними правосуддя сумнівів щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів;
- 4) веде та аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, знайомиться в судах з практикою застосування законодавства;
- 5) здійснює інші повноваження, передбачені законом.

III.2. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СУДУ

Річ у тім, що робота медіатора із кримінальними справами пов'язана з функціонуванням, як правило, місцевих та апеляційних судів, то в даному підрозділі буде проаналізовано саме організацію їх роботи.

Місцеві суди

Організація роботи суду покладена на голову суду, тому найприйнятнішим варіантом є співпраця у сфері медіації з головою місцевого суду. Він і розподіляє обов'язки між судьями. Якщо до складу суду обрано кілька суддів, то обов'язки між ними розподіляються за такими принципами:

1) зональний або територіальний (суддя розглядає всі справи у межах визначеної йому території);

2) предметний або функціональний (суддя розглядає тільки кримінальні чи цивільні справи або навіть певну категорію справ);

3) предметно-зональний (суддя розглядає лише кримінальні чи цивільні справи у межах своєї зони (території));

4) поточний (кримінальні справи розглядаються по черзі або за дорученням голови суду, а цивільні – суддею, який прийняв заяву під час прийому громадян).

Але, як показує практика, медіатор може співпрацювати із окремими судьями у сфері медіації, зокрема із судьями, які розглядають кримінальні справи. У даному випадку суддя передає медіатору інформацію про справу: кваліфікацію діяння, короткий опис ситуації, контактні дані сторін. Зрештою така інформація не конфіденційна, її може отримати будь-хто, відвідавши відкрите судове засідання.

Для забезпечення ефективної роботи місцевих судів по здійсненню правосуддя діє апарат суду, структуру і штатну чисельність яких затверджує в установленому порядку за поданням голови суду Міністерство юстиції.

Голова суду здійснює загальне керівництво роботою канцелярії суду, своєчасно вживає заходів щодо усунення недоліків і упущень в її роботі.

Завідувач канцелярії організовує роботу канцелярії, керує роботою секретарів, діловода, архіваріуса. На завідувача канцелярії покладають: розподіл роботи між працівниками канцелярії суду і контроль за виконанням ними своїх обов'язків; розподіл кореспонденції, що надійшла до суду; контроль за веденням документів первинного обліку, нарядів, обліку і реєстрації звернень громадян і юридичних осіб; організація обліку і зберігання судових справ, речових доказів; контроль за своєчасним відправленням справ зі скаргами, поданнями, протестами до вищої ланки суду; забезпечення збереження та ін. **Отже, завідувач канцелярії, за погодженням з головою суду, може інформувати медіатора про кримінальні справи, які можуть бути скеровані на медіацію.**

На секретарів суду покладають ведення діловодства з судових справ, зокрема: реєстрація, облік і зберігання справ (кримінальних, цивільних, про адміністративні правопорушення та ін.); ведення картотек, журналів, нарядів; оформлення документів щодо повернення вироків до виконання, рішень, ухвал, постанов суду і контроль за одержанням повідомлень про виконання; підготовка і передача до архіву закінчених провадженням справ, картотек, журналів, нарядів тощо.

Крім того, секретар судового засідання виконує необхідну роботу під час прийому суддею громадян; викликає учасників процесу і свідків; перевіряє явку осіб, викликаних у судові засідання, й зазначає час перебування їх у суді; веде протоколи судових засідань, оформляє справи після їх розгляду; веде журнал судових засідань; виписує виконавчі листи у справах, щодо яких судом допущено негайне виконання рішень.

Консультант суду веде облік законодавства й узагальнення судової практики; інформує працівників суду про чинне законодавство та судову практику судів вищої інстанції; обліковує окремі ухвали та контролює їх виконання.

Апеляційні суди

На архіваріуса суду покладають: ведення архіву; видачу копій судових документів у справах, що є в архіві; облік і зберігання архівних справ та ін.

Організацію роботи судів другої ланки покладено на голову суду та його заступників. Як і у випадку з місцевими судами найкращим варіантом для медіатора є співпраця з головою суду, який і здійснює загальне керівництво. Заступники голови суду відповідають за стан діловодства у відповідних структурних підрозділах апарату суду.

До апарату апеляційного суду і прирівняних до нього судів входять помічник голови суду, завідувач канцелярії, секретарі суду, секретарі судового засідання, консультант, діловод, судовий розпорядник, архіваріус, завідувач господарства.

Завідувач канцелярії організовує роботу канцелярії; керує роботою секретарів, діловодів, друкарок, архіваріуса; організовує прийом відвідувачів, доповідає голові суду або заступникам про кореспонденцію, що надійшла до суду; здійснює контроль за веденням документів первинного обліку, нарядів, обліку і реєстрації звернень громадян і юридичних осіб та строками їхнього вирішення; контролює відправку справ зі скаргами, поданнями, протестами до вищої ланки судової системи.

На секретарів суду покладають: виконання доручень голови суду, заступників голови суду та завідувача канцелярії; реєстрацію, облік і зберігання кримінальних, цивільних, про адміністративні правопорушення та інших справ і матеріалів; ведення картотек, журналів, нарядів; оформлення документів щодо повернення вироків до виконання, рішень, ухвал, постанов суду і контроль за одержанням повідомлень про виконання тощо.

Секретарі судового засідання ведуть протокол судового засідання; оформляють справи після їх розгляду; ведуть журнал судових засідань; викликають засідателів і обліковують їхню роботу, складають і вивішують

списки справ, призначених до розгляду в судовому засіданні, тощо.

Консультант суду проводить роботу з обліку законодавства та судової практики; бере участь в узагальненні судової практики та обліковує цю роботу.

Голова апеляційного суду може мати у складі суду помічника, на якого покладають: збирання, узагальнення пропозицій та підготовку проекту плану роботи суду; контроль за виконанням плану роботи суду; організація та аналіз роботи з вирішення звернень громадян і юридичних осіб; діловодство по кадрах, ведення книги наказів; ведення судової статистики (може виконувати консультант з питань статистики), правильне та своєчасне складання звітів; підготовка даних судової статистики та інших матеріалів для розгляду на оперативних нарадах, засіданнях президії; контроль за виконанням рішень оперативних нарад і засідань президії; забезпечення зв'язку із засобами масової інформації, правоохоронними органами та підготовка відповідних матеріалів.

Судовий розпорядник, про якого згадувалося раніше, забезпечує додержання порядку в залі судового засідання та приміщенні суду; контролює наявність наочної довідкової інформації, а саме: покажчиків кабінетів, графіків прийому громадян, зразків процесуальних документів, списків розгляду справ; забезпечує виконання розпоряджень головуючого щодо порушників у судовому засіданні – складання відповідного протоколу; у разі потреби викликає працівників міліції для наведення порядку в залі судового засідання та приміщенні суду; запрошує свідків до залу, стежить за тим, щоб недопитані свідки не спілкувалися з допитаними; обліковує і зберігає речові докази; у разі потреби забезпечує доставку речових доказів у встановленому порядку на судові засідання.

Діловод веде облік вхідної і вихідної кореспонденції⁹.

III.3. ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Правоохоронні органи – це органи, наділені державою повноваженнями щодо охорони суспільних відносин, урегульованих нормами права. Існують декілька підходів щодо класифікації правоохоронних органів. За однією з найпоширеніших класифікацій правоохоронні органи поділяють на державні та недержавні. До державних належать прокуратура, органи внутрішніх справ, Служба безпеки України, митні органи, органи охорони державного кордону та інші органи, що здійснюють правозастосовчу та правоохоронну функції. До недержавних органів належать адвокатура, недержавні охоронні, розшукові та інші установи. У даній главі буде проаналізовано правовий статус, функції та організацію роботи державних правоохоронних органів, які, в силу своєї компетенції та призначення, могли б направляти кримінальні справи на медіацію.

III.3.1. Прокуратура

Прокуратура України – самостійний централізований орган державної влади, що діє в системі правоохоронних органів держави та забезпечує захист від неправомірних посягань на суспільний та державний лад, права й свободи людини, а також основи демократичного устрою засобами і методами, які передбачені законом. Прокуратура не підпорядковується виконавчій або судовій владі. Правовою основою організації і діяльності органів прокуратури є Конституція, Закон України «Про прокуратуру», кримінально-процесуальне, цивільно-процесуальне та інше законодавство.

Норми Конституції України є нормами прямої дії¹⁰, внаслідок чого прокуратура, зокрема, може представляти інтереси громадянина або держави в суді для захисту конституційних прав безпосередньо на підставі Основного Закону, і це належним чином гарантується навіть у разі відсутності інших нормативних актів. З

другого боку, рішення, дія чи бездіяльність прокурорів можуть бути оскаржені в судовому порядку.

Відповідно до ст. 121 Конституції України на прокуратуру покладено¹¹:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді. Це діяльність прокуратури у встановлених кримінально-процесуальним законом формах, яка складається з аналізу матеріалів справи та доказування вини особи в судових органах, сприяння постановленню законного, обґрунтованого та справедливого вироку.
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом.

Формами представництва є:

- звернення до суду з позовами або заявами про захист прав і свобод іншої особи, невизначеного кола осіб, прав юридичних осіб, коли порушено інтереси держави, або про визнання незаконними правових актів, дій чи рішень органів і посадових осіб;
  - участь у розгляді судами справ;
  - внесення апеляційного, касаційного подання на судові рішення або заяви про їх перегляд у порядку виключного провадження;
  - представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
  - нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
  - нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.
- 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.

Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, спрямований на забезпечення встановленого порядку, виявлення і розкриття злочинів, розгляду заяв та повідомлень про них, законності здійснення оперативних заходів, слідства, правомірності прийнятих зазначеними органами рішень.

Предметом правозахисної діяльності прокуратури при цьому є перш за все інтереси суспільства, держави, їх охорона від злочинних посягань. Не менш важливе значення має також захист прав і законних інтересів потерпілих від злочину громадян, забезпечення об'єктивного розгляду їх заяв і скарг, вжиття заходів для відшкодування їм матеріальних та моральних збитків. Якраз в цьому аспекті використання медіації варто розглядати як засіб реалізації функції прокуратури.

У статті 227 КПК передбачені такі повноваження:

- перевірка кримінальних справ, матеріалів та інших відомостей про вчинені злочини; скасування незаконних та необґрунтованих постанов слідчих та осіб, які проводять дізнання; дача письмових вказівок про розслідування злочинів; безпосередня участь у провадженні окремих слідчих дій або розслідування у новому обсязі будь-якої справи;
- санкціонування проведення окремих слідчих дій; продовження строку розслідування та погодження утримання під вартою як запобіжного заходу;
- повернення кримінальних справ органам попереднього слідства з вказівками щодо провадження додаткового розслідування; вилучення справи від органу дізнання і передача її слідчому; усунення особи, яка проводить дізнання, або слідчого від подальшого ведення дізнання або попереднього слідства, якщо вони допустили порушення закону при розслідуванні справи; порушення кримінальної справи або відмова порушити її; закриття або зупинення провад-

ження у кримінальних справах; затвердження обвинувального висновку; направлення справи до суду.

- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Цей напрям прокурорської діяльності істотно відрізняється від інших як за методами його здійснення, так і за повноваженнями. Прокурор не тільки перевіряє законність правових актів, що видаються адміністрацією установи виконання покарань, а й здійснює нагляд за законністю всієї діяльності цієї установи.

Згідно з вимогами закону прокуратура здійснює нагляд для того, щоб своєчасно і правильно виконувалися вироки; утримання засуджених у місцях позбавлення волі проводилося не інакше, як на підставах і в порядку, встановлених законом; забезпечувалося додержання встановлених законом прав та обов'язків засуджених; виконувалося законодавство про умовно-дostroкове звільнення засуджених від відбуття покарання.

Предметом нагляду є додержання законності під час перебування осіб у місцях попереднього ув'язнення, виправно-трудових, інших установах, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначає суд, додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку та умов тримання або відбування покарання особами у цих установах, їх прав і виконання ними своїх обов'язків. Прокурорський нагляд поширюється на адміністрації слідчих ізоляторів, установ виконання покарань; інспекції виправних робіт органів внутрішніх справ; державних виконавців; адміністрації підприємств та інших закладів, що причетні до виконання судових вироків; військово командування у тих випадках, коли засуджений підлягає направленню у дисциплінарний батальйон чи утриманню на гауптвахті.

Система прокуратури

Систему прокуратури України становлять: Генеральна прокуратура України, прокуратури Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, інші, прирівняні до них прокуратури, військові прокуратури регіонів, військова прокуратура Військово-Морських Сил України (на правах обласних), військові прокуратури гарнізонів (на правах міських), а також навчальні заклади, науково-дослідні та інші установи.

Військові прокуратури, що входять до системи прокуратури України, які очолює заступник Генерального прокурора України – начальник головного управління військових прокуратур, здійснюють свої повноваження у Збройних Силах України, Прикордонних військах України та інших військових формуваннях.

У системі органів прокуратури діють спеціальні прокурори (на правах районних), що підпорядковуються обласному прокуророві. До спеціальних прокуратур, за принцип організації діяльності яких узято виокремлення найбільш специфічних сфер, що потребують особливої правової охорони, належать природоохоронні, транспортні, прокуратури з питань нагляду за додержанням кримінально-виконавчого законодавства та деякі інші.

Генеральна прокуратура України є центральним органом системи прокуратури, що його очолює Генеральний прокурор України, який керує діяльністю всіх прокуратур і підпорядкованих закладів та забезпечує виконання завдань, покладених Конституцією та Законом України «Про прокуратуру». Відповідно до Конституції України він призначається на посаду за згодою Верховної Ради України та звільняється з посади Президентом України. Генеральний прокурор України не менш як один раз на рік інформує Верховну Раду України про стан законності. Верховна Рада може висловити недовіру Генеральному прокуророві, що має наслідком його відставку з посади. Строк повноважень Генерального прокурора та підпорядкованих йому прокурорів – п'ять років.

У Генеральній прокуратурі України, прокуратурі Автономної Республіки Крим, прокуратурах областей,

міст Києва і Севастополя та прирівняних до них прокуратурах утворюються колегії.

Для ефективного виконання співробітниками прокуратури своїх обов'язків встановлено певну систему їх розподілу. Як правило, між співробітниками районної, міської ланки обов'язки розподіляються за галузевим принципом. Тобто, коли на заступника чи помічника прокурора району покладаються виконання роботи, контроль та аналітична діяльність за одним з напрямів прокурорського нагляду (наприклад, нагляд за дізнанням в органах внутрішніх справ). Виконання службових обов'язків працівниками прокуратур вищого рівня організовано за зонально-предметним принципом, при якому прокурор управління чи відділу контролює діяльність однієї чи кількох підлеглих прокуратур і здійснює нагляд, аналізує роботу з окремого питання (наприклад, законність затримань і арештів) у межах компетенції прокуратури відповідного рівня.

Важливе місце в організації роботи органів прокуратури посідають питання обліку та звітності, внаслідок чого є можливість отримувати дані про стан злочинності в державі та заходи, що їх вживають різні органи державної влади. Згідно з законом Генеральна прокуратура України разом з Міністерством внутрішніх справ України та іншими зацікавленими міністерствами й відомствами за погодженням з Міністерством статистики розробляє систему та методику єдиного обліку і статистичної звітності про злочинність, розкриття і розслідування злочинів. На прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, міських та районних і прирівняних до них прокурорів покладається персональна відповідальність за належне ведення статистики в органах прокуратури та її достовірність.

Окремим напрямом в організації роботи є забезпечення особистого прийому громадян усіх рівнів та розгляд заяв і звернень громадян, підтримання ділових зв'язків із засобами масової інформації. У разі коли громадянин звертається з приводу порушення прав, починають перевірку, за потреби вживають відповідних заходів щодо їх захисту¹².

Організація роботи прокуратури

Прокурорське реагування

Визначені законом повноваження прокуратури реалізуються у формі актів прокурорського реагування. Особливістю цих актів є те, що їх слід розглядати не тільки як право, а й як обов'язок прокурора реагувати на порушення закону.

Протест на акт, що суперечить закону, приноситься прокурором, його заступником до органу, який його видав, або до вищестоящого органу. У такому ж порядку приноситься протест на незаконні рішення чи дії посадової особи. У протесті прокурор ставить питання про скасування акта або приведення його у відповідність з законом, а також припинення незаконної дії посадової особи, поновлення порушеного права. Протест прокурора зупиняє дію опротестованого акта і підлягає обов'язковому розглядові відповідним органом або посадовою особою у десятиденний строк після його надходження. Про наслідки розгляду протесту в цей же строк повідомляють прокурору. У разі відхилення протесту або ухилення від його розгляду прокурор може звернутися з заявою до суду про визнання акта незаконним. Заяву до суду може бути подано протягом п'ятнадцяти днів з моменту одержання повідомлення про відхилення протесту або закінчення передбаченого законом строку для його розгляду. Подача такої заяви зупиняє дію правового акта.

Письмовий припис про усунення порушень закону вноситься прокурором, його заступником органу чи посадовій особі, які допустили порушення, або вищестоящому у порядку підпорядкованості органу чи посадовій особі, які правомочні усунути порушення. Письмовий припис вноситься у випадках, коли порушення закону має очевидний характер і може завдати істотної шкоди інтересам держави, підприємства, установи, організації, а також громадянам, якщо не буде негайно усунуто. Припис підлягає негайному виконанню, про що повідомляється прокурору. Орган чи посадова особа можуть оскаржити припис вищестоящому прокурору, який зобов'язаний розглянути скаргу протягом десяти днів, або до суду.

Подання з вимогами усунення порушень закону, причин цих порушень і умов, що їм сприяють, вносяться прокурором, його заступником у державний орган, громадську організацію або посадовій особі, які наділені повноваженням усунути порушення закону, і підлягає невідкладному розгляду. Не пізніше як у місячний строк має бути вжито відповідних заходів до усунення порушень закону, причин та умов, що їм сприяють, і про наслідки повідомлено прокурору. Колегіальний орган, якому внесено подання, повідомляє про день засідання прокурору, який вправі особисто взяти участь у його розгляді.

У разі порушення закону посадовою особою або громадянином прокурор, його заступник, залежно від характеру порушення закону, вносить мотивовану постанову про дисциплінарне провадження, провадження про адміністративне правопорушення або про порушення кримінальної справи щодо цих осіб. Постанова про порушення дисциплінарного провадження або провадження про адміністративне правопорушення підлягає розгляду повноважною посадовою особою або відповідним органом у десятиденний строк після її надходження, якщо інше не встановлено законом.

III.3.2. Органи внутрішніх справ

Систему органів внутрішніх справ (ОВС) очолює Міністерство внутрішніх справ України – центральний орган державної виконавчої влади.

Система місцевих органів внутрішніх справ включає в себе такі структурні елементи: управління (головні управління) внутрішніх справ МВС України в Криму, в областях, містах, відділи (управління) внутрішніх справ у районах (районні у містах) і лінійні відділи (управління) внутрішніх справ.

Управління (головні управління) внутрішніх справ МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі створюються відповідно до чинного законодавства України. Вони безпосередньо на місцях здійснюють функції виконавчої влади.

ди в галузі внутрішніх справ, виконуючи поставлені перед ними завдання через підпорядковані їм відповідні служби та міські, районні відділи (управління) внутрішніх справ.

Основна частина повноважень органів внутрішніх справ реалізується через міліцію як основну структурну ланку.

Одне з найважливіших завдань органів внутрішніх справ (запобігання правопорушенням) безпосередньо пов'язане з одним із наслідків відновного правосуддя – уникнення та мінімізація повторності злочинів. Окрім того, закон розглядає подання допомоги громадським організаціям у виконанні покладених на них обов'язків як безпосереднє завдання міліції. Фактично це є правовою основою для співпраці з недержавними організаціями у сфері впровадження медіації як однієї із форм відновного правосуддя

Діяльність міліції будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями й населенням.

Міліція складається з таких підрозділів: кримінальної міліції, міліції громадської безпеки, місцевої міліції, транспортної міліції, державної автомобільної інспекції, міліції охорони, судової міліції; спеціальної міліції.

Міліція відповідно до своїх завдань зобов'язана, зокрема:

- 1) забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок;
- 2) виявляти, запобігати, припиняти та розкривати злочини, вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;
- 3) приймати і реєструвати заяви й повідомлення про злочини та адміністративні правопорушення, своєчасно приймати по них рішення;
- 4) припиняти адміністративні правопорушення і здійснювати провадження у справах про них;

- 5) виявляти причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні населення;
- 6) проводити профілактичну роботу серед осіб, схильних до вчинення злочинів, здійснювати адміністративний нагляд за особами, щодо яких його встановлено, а також контроль за засудженими до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;
- 7) та ін.

Як бачимо, завдання міліції нерозривно пов'язані з принципами та призначенням програм відновного правосуддя. Адже, медіація, як і діяльність міліції, спрямовані на захист прав та законних інтересів учасників кримінальної ситуації, а також відіграють значну профілактичну функцію.

Міліції для виконання покладених на неї обов'язків надається право, зокрема:

- 1) вимагати від громадян і службових осіб, які порушують громадський порядок, припинення правопорушень та дій, що перешкоджають здійсненню повноважень міліції, виносити на місці усне попередження особам, які допустили малозначні адміністративні порушення, а в разі невиконання зазначених вимог застосовувати передбачені законом заходи примусу;
- 2) перевіряти у громадян при підозрі у вчиненні правопорушень документи, що посвідчують їх особу, а також інші документи, необхідні для з'ясування питання щодо додержання правил, нагляд і контроль за виконанням яких покладено на міліцію;
- 3) викликати громадян і службових осіб у справах про злочини та у зв'язку з матеріалами, що знаходяться в її провадженні, в разі ухилення без поважних причин від явки за викликом піддавати їх приводу у встановленому законом порядку;
- 4) виявляти і вести облік осіб, які підлягають про-

філактичному впливу на підставі та в порядку, встановлених законодавством, виносити їм офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки;

5) затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях:

- осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, обвинувачених, які переходять від дізнання, слідства чи суду, засуджених, які ухиляються від виконання кримінального покарання, — на строки і в порядку, передбачені законом;
- осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, — на строк, встановлений судом, але не більше десяти діб;
- осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, для складання протоколу або розгляду справи по суті, якщо ці питання не можуть бути вирішені на місці, — на строк до трьох годин, а у необхідних випадках для встановлення особи і з'ясування обставин правопорушення — до трьох діб з повідомленням про це письмово прокуророві протягом 24 годин з моменту затримання;
- неповнолітніх віком до 16 років, які залишилися без опікування, — на строк до передачі законним представникам або до влаштування у встановленому порядку, а неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння і не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, — до передачі їх законним представникам або направлення у приймальники-розподільники, але не більш як на 8 годин;
- осіб, які виявили непокору законній вимозі працівника міліції, — до розгляду справи судом, але не більше ніж на 24 години; осіб, які перебували в громадських місцях у стані сп'яніння, якщо їх вигляд ображав людську гідність і громадську мораль або якщо вони втратили здатність самостійно пересуватися чи могли завда-

ти шкоди оточуючим або собі, — до передачі їх в спеціальні медичні заклади або для доставки до місця проживання, а при відсутності таких — до їх витвердження та ін.

- 6) проводити в порядку провадження дізнання і за дорученням слідчих органів у кримінальних справах обшуки, вилучення, допити та інші слідчі дії відповідно до кримінально-процесуального законодавства;
- 7) вести профілактичний облік правопорушників, криміналістичний та оперативний облік та ін.

Кримінальна міліція у справах неповнолітніх — складова частина міліції України. Її правовий статус визначається, зокрема, Законом України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», п у справах неповнолітніх». Кримінальна міліція у справах неповнолітніх створена з метою соціального захисту та профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли 18-річного віку, і структурно включається до кримінальної міліції системи МВС.

До складу кримінальної міліції у справах неповнолітніх входять управління кримінальної міліції у справах неповнолітніх МВС, відділи кримінальної міліції у справах неповнолітніх головних управлінь МВС в Автономній Республіці Крим, місті Києві та Київській області, управлінь МВС в областях, місті Севастополі та на транспорті, відділи, відділення (групи) кримінальної міліції у справах неповнолітніх, їх районних, міських, лінійних управлінь (відділів), а також органів внутрішніх справ на закритих об'єктах.

Управління кримінальної міліції у справах неповнолітніх МВС підпорядковується заступникові Міністра внутрішніх справ — начальнику кримінальної міліції, а територіальні структурні підрозділи — безпосередньо начальникам кримінальної міліції відповідних органів внутрішніх справ.

**Кримінальна
міліція у
справах
неповнолітніх**

Кримінальна міліція у справах неповнолітніх:

- 1) проводить роботу, пов'язану із запобіганням правопорушенням неповнолітніх;
- 2) виявляє, припиняє та розкриває злочини, вчинені неповнолітніми;
- 3) здійснює досудову підготовку матеріалів про правопорушення, вчинені неповнолітніми, проводить дізнання в межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством;
- 4) проводить розшук неповнолітніх, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади та спеціальні установи для неповнолітніх;
- 5) розглядає у межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені неповнолітніми;
- 6) виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень неповнолітніми, вживає в межах своєї компетенції заходів до їх усунення, бере участь у правовому вихованні неповнолітніх;
- 7) веде профілактичний облік неповнолітніх: засуджених, але стосовно яких виконання вироку про позбавлення волі відстрочено, а також засуджених умовно або до виправних робіт; обвинувачуваних у вчиненні злочинів і не взятих під варту в період попереднього слідства; які вчинили злочин, але звільнені від кримінальної відповідальності у зв'язку із застосуванням заходів громадського впливу, акта про амністію, до яких застосовано примусові заходи виховного характеру, а також тих, які вчинили суспільно небезпечні дії до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Звідси випливає, що кримінальна міліція у справах неповнолітніх володіє значним обсягом інформації про кримінальні справи щодо яких є можливе проведення медіації. Тим більше реалізація функцій даного органу ґрунтується на тих заходах, що і відновне правосуддя – запобігання правопорушення, виявлення причин та умов вчинення правопорушень, профілактика злочинності.

Правовий статус органів і служб у справах неповнолітніх визначається Законом України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» та постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про службу у справах неповнолітніх». Здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед неповнолітніх покладається, зокрема, на Республіканський комітет у справах сім'ї та молоді Автономної Республіки Крим, служби у справах неповнолітніх обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ; спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань.

Служба відповідно до покладених на неї завдань:

- 1) організовує розроблення і здійснення заходів, спрямованих на поліпшення становища дітей, їх фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, запобігання бездоглядності і правопорушенням серед неповнолітніх на відповідній території;
- 2) забезпечує здійснення на відповідній території профілактичних заходів щодо виявлення та усунення причин і умов, які сприяють вчиненню неповнолітніми правопорушень, а також вивчення позитивного впливу на поведінку окремих неповнолітніх сім'ї, трудових колективів підприємств, установ та організацій усіх форм власності;
- 3) надає місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності, громадським організаціям, громадянам у межах своєї компетенції практичну, методичну та консультативну допомогу і координує їх зусилля у вирішенні питань соціального захисту неповнолітніх та профілактики правопорушень серед них;

- 4) подає пропозиції до регіональних програм, планів і прогнозів у частині соціального захисту, забезпечення прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх та запобігання вчиненню ними правопорушень. З огляду на це медіацію можна було б закріпити, наприклад, в регіональній програмі профілактики правопорушень;
- 5) забезпечує у межах своєї компетенції контроль за виконанням законодавства щодо соціального захисту неповнолітніх, запобігання вчиненню ними правопорушень;
- 6) бере участь у правовому вихованні неповнолітніх.

Як показує практика, служби у справах неповнолітніх виконавчих органів міських і районних у містах рад та обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій є відкритими для співпраці у сфері відновного правосуддя.

Як показує європейська, зокрема, польська практика, реалізація відновного правосуддя можлива і на стадії виконання покарання. Тому, на наш погляд, варто висвітлити деякі правові аспекти діяльності кримінально-виконавчої інспекції. Відповідно до ст. 25 Кримінально-виконавчого кодексу України, об'єднання громадян, благодійні організації та окремі особи можуть брати участь у виправленні і ресоціалізації засуджених та надавати допомогу органам і установам виконання покарань. Для забезпечення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань створюються спостережні комісії. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах» основними завданнями спостережних комісій, зокрема, є:

- 1) сприяння органам і установам виконання покарань у виправленні і ресоціалізації засуджених та створенні належних умов для їх тримання, залучення до цієї діяльності громадських організацій,

органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та громадян;

- 2) організація виховної роботи з особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, та громадського контролю за їх поведінкою протягом невідбутої частини покарання;
- 3) надання допомоги у соціальній адаптації особам, звільненим від відбування покарання.

III.3.3. Органи виконання покарань

Відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» кримінально-виконавча інспекція – орган, який виконує покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт та здійснює контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років.

Тобто, співпраця у сфері відновного правосуддя, медіації може здійснюватись між громадськими організаціями з одного боку, та спостережними комісіями при спеціальних виховних установах і кримінально-виконавчою інспекцією – з другого.

⁹ Суд, правоохоронні органи / Кол. авторів (Білоус В. Т., Молдован В. В., ін.). – К.: Юрінком Інтер, 2002.

¹⁰ Держава, юридичні та фізичні особи у своїй діяльності керуються безпосередньо нормами Конституції.

¹¹ Згідно Закону України №2222-IV від 08.12.2004 р. статтю 121 доповнено пунктом 5: "Нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами".

¹² Суд, правоохоронні органи / Кол. авторів (Білоус В. Т., Молдован В. В., ін.). – К.:Юрінком Інтер, 2002.

Розділ IV

ОСНОВНІ ВИМОГИ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС ДОГОВОРІВ, ЩО УКЛАДАЮТЬСЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МЕДІАЦІЇ

На завершальному етапі медіації сторони, які досягли згоди щодо врегулювання конфлікту, як правило, укладають між собою договір. Нерідко учасники медіації потребують допомоги медіатора у формалізації власних домовленостей. Тому у даній главі буде висвітлено деякі правові аспекти укладення договорів між сторонами медіації.

Договір за результатами зустрічі сторін конфлікту носить цивільно-правовий характер, а отже, підпадає під норми регулювання відповідної галузі права. Зокрема, глава 52 та 53 Цивільного кодексу України передбачає наступне.

Договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Договір є одностороннім, якщо одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони. Наприклад, правопорушник зобов'язується у певний строк відшкодувати потерпілому вартість викраденої речі.

Договір є двостороннім, якщо правами та обов'язками наділені обидві сторони договору. Наприклад, правопорушник зобов'язується відшкодувати завдані збитки, а потерпілий зобов'язується не висувати до нього вимог майнового характеру у межах даної конфліктної ситуації.

Цивільне законодавство передбачає укладення не тільки одно- та двосторонніх договорів, а також і багатосторонніх. Тобто, окрім правопорушника та потерпілого сторонами договору можуть бути їхні представники. Наприклад, правопорушник та його законний представник зобов'язуються у певних частинах відшкодувати шкоду, що була завдана злочином.

Відповідно до ст. 6 Цивільного кодексу сторони є вільними в укладенні договору, визначенні умов договору з урахуванням цивільного законодавства, вимог

розумності та справедливості. Відповідно медіатор може тільки допомогти сторонам у формулюванні їхніх домовленостей, а не нав'язувати власні думки.

Зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

Сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір).

Договір є обов'язковим для виконання сторонами.

У договорі необхідно відобразити строк його виконання. Строком договору є час, протягом якого сторони можуть здійснити свої права і виконати свої обов'язки відповідно до договору. Договір набирає чинності з моменту його укладення. Сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення. Закінчення строку договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, яке мало місце під час дії договору.

Оскільки медіація спрямована також на відшкодування шкоди, що завдана злочином, то в договорі має бути відображена його ціна. Тобто, у договорі потрібно вказати відповідну грошову суму, якщо відшкодування буде здійснюватись саме у такій формі. Сума встановлюється за домовленістю сторін. Зміна ціни після укладення договору допускається лише у випадках і на умовах, встановлених договором або законом. Якщо ціна у договорі не встановлена і не може бути визначена виходячи з його умов, вона визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору. Наприклад, якщо йдеться про відшкодування викраденого мобільного телефону певної моделі, але сума такого відшкодування в договорі не передбачена, то сторони визначають суму відшкодування виходячи із звичайних цін, що склалися на телефони відповідної моделі.

За результатами медіації може укладатись поперед-

ній договір. Попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

Внаслідок проведеної медіації сторони можуть укласти договір на користь третьої особи. Договором на користь третьої особи є договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі. Виконання договору на користь третьої особи може вимагати як особа, яка уклала договір, так і третя особа, на користь якої передбачено виконання, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із суті договору. Якщо третя особа відмовилася від права, наданого їй на підставі договору, сторона, яка уклала договір на користь третьої особи, може сама скористатися цим правом, якщо інше не впливає із суті договору. Зокрема, такий договір був укладений за результатами медіації в м. Івано-Франківськ. Так, правопорушник та особа, що була визнана потерпілою у кримінальній справі уклали договір на користь неповнолітніх дітей загиблої внаслідок вчинення злочину.

Договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені як істотні, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною.

Договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для даного виду договорів не вимагалася. Якщо сторони домовилися укласти у письмовій формі договір, щодо якого законом не встановлена письмова форма, такий договір є укладеним з моменту його підписання

сторонами. Якщо сторони домовилися про нотаріальне посвідчення договору, щодо якого законом не вимагається нотаріальне посвідчення, такий договір є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення.

Пропозицію укласти договір (оферту) може зробити кожна із сторін майбутнього договору. Пропозиція укласти договір має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття. Відповідь особи, якій адресована пропозиція укласти договір, про її прийняття (акцепт) повинна бути повною і безумовною.

Якщо пропозицію укласти договір зроблено усно і в ній не вказаний строк для відповіді, договір є укладеним, коли особа, якій було зроблено пропозицію, негайно заявила про її прийняття. Якщо пропозицію укласти договір, в якій не вказаний строк для відповіді, зроблено у письмовій формі (наприклад, листування між сторонами медіації), договір є укладеним, коли особа, яка зробила пропозицію, одержала відповідь протягом строку, встановленого актом цивільного законодавства, а якщо цей строк не встановлений, – протягом нормально необхідного для цього часу. Відповідь про згоду укласти договір на інших, ніж було запропоновано, умовах є відмовою від одержаної пропозиції і водночас новою пропозицією особі, яка зробила попередню пропозицію.

Зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

У разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше

не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах.

У разі зміни договору зобов'язання сторін змінюються відповідно до змінених умов щодо предмета, місця, строків виконання тощо. У разі розірвання договору зобов'язання сторін припиняються. У разі зміни або розірвання договору зобов'язання змінюється або припиняється з моменту досягнення домовленості про зміну або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором чи не обумовлено характером його зміни. Якщо договір змінюється або розривається у судовому порядку, зобов'язання змінюється або припиняється з моменту набрання рішенням суду про зміну або розірвання договору законної сили. Сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором.

Якщо договір змінений або розірваний у зв'язку з істотним порушенням договору однією із сторін, друга сторона може вимагати відшкодування збитків, завданих зміною або розірванням договору. Зміна або розірвання договору здійснюється в такій самій формі, що й договір, що змінюється або розривається, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із звичаїв ділового обороту.

СЛОВНИК ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Група осіб – це двоє або більше виконавців, які утворили групу для спільного вчинення злочину.

Звільнення від кримінальної відповідальності – це реалізація державою в особі суду свого повноваження, згідно з яким вона відмовляється за наявності підстав, передбачених КК, від державного осуду особи, яка вчинила злочин, а також від покладання на неї обмежень особистого, майнового або іншого характеру, встановлених законом за вчинення цього злочину.

Злочин невеликої тяжкості – це злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання.

Злочин середньої тяжкості – це злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Кваліфікація злочинів – це точне встановлення відповідності вчиненого винним суспільно небезпечного діяння складу конкретного злочину, закріпленого в кримінальному законі.

Крайня необхідність – це вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам з метою усунення загрожуючої небезпеки, якщо вона в даній обстановці не могла бути усунена іншими засобами і якщо заподіяна шкода є рівнозначною або менш значною, ніж шкода відвернена.

Кримінальна відповідальність – це вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави.

Необхідна оборона – це дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

- Обвинувачений** – це особа, щодо якої в установленому в Кримінально-процесуальному кодексові винесено постанову про притягнення як обвинуваченого.
- Об'єкт злочину** – це суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність.
- Об'єктивна сторона злочину** – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину.
- Організована група** – це стійке об'єднання декількох осіб (трьох і більше суб'єктів злочину), які попередньо зорганізувалися для готування або вчинення злочинів.
- Особливо тяжкий злочин** – це злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.
- Підозрюваний** – це особа, яку затримано за підозрою у вчиненні злочину або щодо якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого.
- Підсудний** – це обвинувачена особа у разі призначення справи до судового розгляду.
- Повторність злочинів** – це визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини Кримінального кодексу.
- Потерпілий** – це особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду і яка визнана потерпілою постановою особи, яка проводить дізнання, слідчого, судді або ухвалою суду.
- Правова система** – це сукупність внутрішньо погоджених, взаємозалежних, соціально однорідних юридичних засобів (явищ), за допомогою яких публічна влада здійснює регулятивно-організуючий і стабілізуючий вплив на суспільні відносини, поведінку людей і їхніх об'єднань (закріплення, регулювання, дозвіл, за-

борона, переконання і примус, стимулювання й обмеження, превенція, санкції, відповідальність і т. д.).

- Презумпція невинуватості** – особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.
- Рецидив злочинів** – це вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин.
- Система законодавства** – сукупність джерел права, що є формою вираження права, тобто сукупність законів і підзаконних нормативних актів.
- Система права** – це об'єктивно зумовлена внутрішня організація і структура права певної держави, яка виражає єдність і узгодженість юридичних норм та об'єктивний поділ їх на галузі та інститути відповідно до особливостей суспільних відносин.
- Склад злочину** – це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне.
- Суб'єктивна сторона злочину** – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчинюється, і до його наслідків.
- Суб'єкт злочину** – це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність.
- Сукупність злочинів** – це вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини Кримінального кодексу, за жоден з яких її не було засуджено.
- Тяжкий злочин** – це злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років.
- Цивільно-правова відповідальність** – невігідні майнові наслідки, встановлені законом або договором на випадок невиконання абсолютного обов'язку або невиконання чи неналежного виконання боржником свого зобов'язання.

Микитин Юрій Іванович – аспірант кафедри кримінального права та процесу юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, координатор програм відновного правосуддя м. Івано-Франківськ

Рецензенти:

Король В. В. – заступник директора Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

Гвоздик П. О. – Голова Апеляційного суду Івано-Франківської області, кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України